

D/147a

D o k t o r i é r t e k e z é s

VILÁGNÉZETI, VALLÁSI, ERKÖLCSI ATTITÜDÖK VIZSGÁLATA
A KÖZÉPISKOLÁBAN

R i t e c z J ó z s e f

B e v e z e t é s

Régóta foglalkoztat az a probléma, hogy a középiskolások hogyan viszonyulnak, vélekednek néhány fontos világnézeti, erkölcsi és etikai kérdésről.

A végzett kérdőíves tájékozódó vizsgálódás, a tanulói vélemények és állásfoglalások dinamizmusára, fejlődési tendenciájára kívánt választ találni.

Kutatási célom: a 14-18 éves nemzedék horizontális és vertikális irányú állásfoglalásainak változása 5 éves periódusban. /1968-ban és 1973-ban/. Merész, éppen ezért izgalmas nevelési kérdések hatásait vizsgáltam középiskolákban; gimnáziumban és szakközépiskolában.

Nevezetesen: esettanulmányok, attitűdök segítségével kutattam, vizsgáltam a világnézeti, erkölcsi nevelés hatásait, a középiskolai tanulók értékorientációinak megnyilvánulásait.

Már a bevezetőben szeretném hangsúlyozni, hogy nevelésünk ilyen fontos területén történt vizsgálódás nem eredményezhet általános érvényű következtetéseket. A vizsgált témák természetéből fakad, hogy bonyolultságuknak és összefüggésüknek sokféle értelmezése könnyen megtéveszthet és csábíthat leegyszerűsített ítéletek megfogalmazására. Ez veszélyes, irreális és csak apológia lenne.

Ugyanis világnézeti, erkölcsi ítéletek kimondása - de még az előre megfogalmazott attitűdökkel való azonosulások is - csak konkrét viszonyokban, cselekvési rendszerekben nyújthatnak eligazodást.

Igyekeztem elkerülni, hogy a mai fiatal generációt pozitívan vagy negatívan értékeljem politikai-világnézeti szempontból, hiszen egy-egy kiragadott kérdéscsoportra adott válasz csak jelzés. Tanulmányoztam az alkalmazott attitűd típusokkal elkötelezett, érdeklődő, közömbös, szkeptikus, stb. személyiségjegyek dinamizmusát, azaz azokat a kölcsönhatásokat, amelyek középiskolásainkra hatnak.

Nem lehet a fiatal nemzedék új és sajátos szociális és pszichikus elemeinek kérdésére az általános jellemvonások egyszerű felsorolásával válaszolni. Lehet viszont azonosságokat és különbségeket keresni, megvizsgálni, hogy ezek arányai és árnyalatai milyen mértékben változnak meg a két felmérés közötti időszakban.

A hosszú távon, perióduson keresztül történő megfigyelés, felmérés – amely kiterjedne a magatartásjegyek^{és}össze tevőik, az aktivitására, stb. – lehetővé tenné, hogy reális következtetéseket vonjunk le fiatal generációnk fejlődéséről.

Amit 1968–1973. között megkíséreltünk vizsgálni, az elsősorban figyelemfelkeltés és csak halvány jelzés kívánt lenni. A hazai ifjúság-szociológiai vizsgálatokhoz szerény empirikus adatokat igyekeztünk szolgáltatni.

A témakör fontossága nyugati ifjúságszociológiai kutatásokban is gyakorta vizsgált terület pl. L'Attitude de la jeunesse allemande vis-à-vis de la politique. Sondages, Revue françaises de l'opinion publique. /1/

Ebben a tanulmányban az kap hangsúlyt, hogy a tanulók gyakran maradnak egyedül az önállóságra nevelés jegyében. Vagy éppen

az iskolában még erőteljesen érvényesülő antidemokratizmus következtében a tanulói önállóság rendkívül korlátozott, a nevelőhatású társadalmi tapasztalatszerzés bázisa pedig rendkívül szűk.

A különböző megközelítésmódok nagyon eltérő konklúziókhoz vezetnek, de végül is találkoznak egymással. Hiszen a tanulói személyiségfejlesztésének ilyen, vagy olyan színvonala egyben a további pedagógiai folyamat elsőrendű tényezője is és a nevelés közösségi jellege nem csupán a cél elérésének eszköze, hanem közbeeső eredmény is.

A materialista világnézet kialakítását nem bizhatjuk kizárólag bizonyos speciális nevelési ráhatásokra vagy egyes ideológiai jellegű tantárgyakra, hanem az egész oktatási folyamatot e célnak kell alárendelni. A világnézet kialakításában és megszilárdításában fontos szerepe van a természettudományok - fizika, biológia, kémia, stb. - oktatásának. Nem helyes azonban az a nézet, mely szerint a természettudományok spontán módon elvezetnek a szilárd materialista világnézet kialakításához. Ne felejtsük el, hogy a jelenkori természettudományok nem mentesek a filozófiai idealizmus és fideizmus beszűrődésétől. Napjainkban is akadnak olyan természettudósok, akik nem tudnak megszabadulni az elméleti ingadozástól. Az oktatási folyamat nevelési funkciója legmagasabb fokon a dialektikus és történelmi materializmuson keresztül valósul meg.

A vallás évszázadokon keresztül hatást gyakorolt a szellemi élet minden területére. A tudományos-ateista világnézet kialakításában és megszilárdításában fontos szerepet játszik az etika, az esztétika, a pszichológia, a történelem, az irodalomtörténet, a művészettörténet, stb. is. Ezért kell

felhasználni minden tantárgyat az idealista, vallásos, tudománytalan téves elméletek, magyarázatok leküzdésére. Az etika, a művészetek stb. oktatása keretében sok hasznos eszköz áll az oktatók rendelkezésére.

Az elmúlt években hazánkban megélénkült az érdeklődés a pedagógiai valóság pontosabb megismerésére, az eredmények kvantifikálása iránt.

Kis megszorítással megállapítható, hogy napjainkban mind a pedagógiai kutatásban, mind a pedagógus napi munkájában a pedagógiai mérés örvendetesen megszokott eljárássá kezd válni.

Korunkban a nevelés intézményes keretek között folyik. A nevelési cél eredményes megvalósítását a nevelő intézmények jellege, az iskolarendszer struktúrája döntő mértékben determinálja.

A nevelés célja a pedagógiai hatásfolyamatban valósul meg. Ez a hatásfolyamat sokféle szervezeti rendszerben, formában és számos eszköz, módszer segítségével játszódik le a pszichikus és ismeretelméleti, logikai, valamint pedagógiai törvények alapján. A szervezeti keretek, formák, eszközök és módszerek tanulmányozása általában a hatékonyság, az eredményesség szemszögéből kap értelmet. Vagyis a megmért eredmény orientálja az eszköz, a forma és a módszer használhatóságát. Annak egzaktabb ismerete, hogy a tanulóban mely és milyen pszichikus képződmények jöttek létre, az gondosan megtervezett és végrehajtott eredményvizsgálatot kíván meg. Minden pedagógiai mérés, eljárás feltételezi a hatékonyság, az eredményesség mértékének és tendenciájának rögzítését. A tanuló viselkedésének, tevékenységének általában van külső materializált, rögzített megjelenési formája, amely mérhető. A világnézeti és etikai ismeretek a

ráismerés, a megnevezés szintjén adekvát cselekvések segítségével a többi ismerethez hasonlóan mérhetők.

Mérni lehet a neveltséggel közvetlen kapcsolatban álló világnézeti, etikai ismeretet és meggyőződést, a motiváció elemeit. Ez azonban nem problémamentes. Közismert, hogy az ismeret- és meggyőződésrendszer sokszor ellentétes viselkedést is kiválthat. A tanulók cselekedeteit kiváltó eszközökkel ez némileg irányítható, korrigálható, de kockázatos. Vállaltam ezt a kockázatot, hiszen nem volt céлом általános érvényű megállapításokat megfogalmazni, csupán a vizsgált jelenség összefüggéseire kívántam rámutatni. Köztudott az eredménymérés közvetlen alapproblémája, hogy a rögzített teljesítményből milyen módon lehet következtetni a tanuló viselkedésére, tevékenységekre? E kérdéssel még adós a pedagógiai elmélet és gyakorlat.

Szociológiai empirikus vizsgálattal a tanulók világnézeti, etikai fejlettségét kívántam feltárni a motívum, a meggyőzés és a beállítódás felhasználásával. A vizsgálatok során visszatérő problémaként találok a közömbösség különböző megnyilvánulásaiival. Az általános bevezetőben megkíséreltem a tapasztalt közömbösség okait néhány mondatban érinteni.

A közömbösség ok és okozati összefüggése

A világnézeti-politikai nevelés egyik feladata a közömbösség, az individuális elzárkózás elleni küzdelem. A közömbösség sok forrásból származhat. Okozója lehet az érdektelenség tudata; a szerény, visszahuzódó egyéni természet, az egyén korábbi negatív tapasztalata, az értetlenség a közéleti

problémákkal; a hangoztatott politikai elvárások értelmetlensége; a követelményekkel, a vezetőkkel szemben jelentkező bizalmatlanság; a tulzott elfoglaltság, stb.

A közömbösség szélesebb körű kiütköző megnyilvánulása sokszor figyelmeztető jellegű. Arra mutat, hogy nem sikerült megfelelően tudatosítani társadalmi-politikai és ideológiai életünk értelmét, a valóságos közös érdekeket. A közömbösség megszüntethető, ha okait és forrásait megismerjük, ha a közösségi élet és a feladatok politikumát megtaláljuk és ehhez igazítjuk egész közösségi tevékenységi rendszerünket.

A világnézet formálásakor számításba kell venni, hogy a tanulók magukkal hozzák a család és a szűkebb helyi-társadalmi környezet szemléletbeli örökségét, és ez nem mentes a múlt maradványaitól, elavult erkölcsi normáitól, magatartás- és életforma ideáloktól.

Célszerű és eredményes ilyenkor a tanulókat ráébreszteni arra, hogy felfogásuk nem az egyedüli lehetséges, hanem csak a sok elképzelés egyike.

A tanulók életszemléletének korszerűsítésénél figyelembe kell venni, hogy a nézetek, nem csupán és nem is mindig elsősorban "elvi" alapokon formálódnak, hanem a baráti kör, a szűkebb, az érzelmileg integráltabb közösséghez való alkalmazkodás, beilleszkedés, hasonulás szükségességéből is. Ezért a közösségeknek formális, informális és vonatkozási kiscsoportok, ahol az egyén jól érzi magát, ahová érzelmileg, hangulatilag is tartozni akar jelentős világnézeti nevelő hatása lehet.

I.

A végzett nevelésszociológiai vizsgálat általános szervezési,
metodikai és tartalmi kérdései

Vizsgálataim irányának, tartalmának meghatározásánál, valamint a kutatási módszerek megválasztásánál az volt a célom, hogy egy viszonylag zárt területi egység /Budapest, XV. kerület/ középiskolás alapsokaságából válasszam ki reprezentációs mintavétellel a tanulókat.

Mintaválasztás

Rétegelt kiválasztást alkalmaztam. A gimnáziumból I.-IV. évfolyamból egy teljes létszámban általános, illetve egy teljes létszámban szakosított tantervű osztályt. Szakközépiskolában ugyanígy.

Az öt év utáni kontroll vizsgálatnál ugyanezt a kiválasztást eszközöltem.

Mind az 1968-i, mind az 1973-i felmérésnél azonos feltételeket biztosítottam.

A felmérések szervezeti lebonyolításában nagy segítséget adtak az érintett osztályok osztályfőnökei. A kérdőívek kitöltése mindenütt zavartalanul történt. Pedagógustársaimat - akik segítettek a felmérésben-e munkára időben felkészítettem. /A felmérések idején a XV. kerület általános felügyelője, illetve osztályvezetője voltam./

Kutatási témám:

1/ Középiskolások véleményei és annak változásai néhány életcélról, erkölcsi normáról.

2/ Középiskolai tanulók állásfoglalásai, véleményei, ítéletei a vallásosság néhány kérdéséről:

- a/ a természetfeletti erő létéről;
- b/ a tanult ismeretanyag és a hit viszonyáról;
- c/ a vallás hatásáról

3/ Az 1., 2. pontban, jelzett kérdések, attitűdök megismétlése - hasonló alapsokaságot reprezentáló középiskolások körében - abból a célból, hogy öt év elteltével, hogyan változtak a középiskolás tanulók véleményei, állásfoglalásai és azonosulásai.

A kutatási téma tartalmából következik, hogy a vallás és az erkölcs megközelítése különböző megközelítést igényel.

A vizsgálat során egyidőben és együtt szerepeltettem mindkét téma kérdéseit, attitűdjeit. Azért választottam ezt a megoldást, mert a látszólag különböző, de eredetében közel azonos problémakör ily módon megkönnyítette az összefüggések feltárását. Az összefüggések vizsgálatával az volt további célom, hogy arra a kérdésre is választ keressek: miért annyira negatív töltésű a 14-18 éves fiatalok megítélése a felnőtt társadalom nagy részének szemléletében? Milyen tendenciák érvényesülnek az erkölcsi, világnézeti nevelés eredményeiben? Milyen megoldásra váró problémák vannak, a világnézeti, erkölcsi nevelésünk hatékonyabbá tétele érdekében?

Továbbá: az iskolai nevelési terveink, programjaink cél- és követelményrendszere már korábban érdekelt abban a vonatkozásban, hogy: milyen összefüggés van az osztályfőnöki tématervekben szereplő világnézeti, erkölcsi témák száma, aránya és évfolyamonkénti megoszlása, valamint a tanulók osztályonkénti véleményei és állásfoglalásai között?

Vizsgálódásaimmal u.n. "probléma-megfogalmazó" igényt szerettem volna támasztani. Felkelteni a figyelmet nevelésünk néhány gyakorlati kérdéseire, annál is inkább mert világnézeti-erkölcsi nevelésünk ügye és fontossága az elmúlt évek során egyre inkább középpontba került. Legutóbb az MSZMP XI. Kongresszusán: "A jelenleginél lényegesen jobban ki kell használni a tantárgyak világnézeti, erkölcsi nevelési lehetőségeit. A világnézeti oktatás tartalma és tanítási módszere reformokra szorul". /2/

A felmérőlap kérdéseinek problémái

A kérdőíves felmérések módszertanával foglalkozó kézikönyvek mindig felhívják a figyelmet arra, hogy a kérdések és a kötött válaszlehetőségek megfogalmazási módja és sorrendje befolyásolja a válaszok megoszlását. Közismert sugalmazó hatás lép fel akkor, ha a kérdezett igenlése az attitűdök sorrendjének első tagja. Ennek elkerülése érdekében úgy szerkesztettem a választható alternatívákat, hogy azok ezt a hatást lehetőleg ne eredményezzék.

Másik probléma, olyan választhatósági alternatívák, amely értékorientációt is - skálázhatóságot - kifejez nehéz szerkeszteni. Mivel a vélemények dinamizmusára igyekeztem törekedni megpróbálkoztam e feladat megoldásával.

A kérdések végleges összeállításához nagy segítséget nyújtott S. Dr. Molnár Edit-Surányi Róbert tanulmánya. /3/

Mindegyik kérdés tartalmi jegyeinek megfogalmazásánál az volt az elvi kiinduló pont, hogy az ember tevőleges és tényleges viszonyait, pszichológiai viszonyulásait tudatosan éli át, vagy ennek a tudatos átélésnek a lehetősége gyak-

ran fennáll. Azokat a tárgyakat, jelenségeket, amelyekhez így, vagy úgy viszonyul a kérdezett, azt képes kognitív úton is feltárni. Azonban a tárgy, a jelenség fogalma és a felismert összefüggések között jelentős szerep hárul a tárgyra, a jelenség és a személyiség viszonya tudatosításának. Ezért az egyén valódi fogalmait attitűdökkel - tapasztalati úton - igyekeztem érzékelni.

A felmérőlap kérdéseiből levont tanulságok

Az alkalmazott kérdések egyik fontos tapasztalata az volt, hogy a "vélemények"-re vonatkozó válaszlehetőségeknek mindig volt befolyásoló szerepe. Ennek mértéke és megnyilvánulási módja azonban eltérő.

A másik tapasztalat abban jelentkezett, hogy az alkalmazott kérdéseknél és válaszlehetőségeknél minden olyan jellegű /tartalmu/ kérdés, amelyben az igenlő válaszlehetőség tartalmilag pozitív attitűdöt fejezett ki, akkor a legpozitívabb válaszlehetőség az első helyre került.

A kérdőívek szerkesztésének problémái

A nevelésszociológiai jellegű vizsgálat előkészítésében legnagyobb gondot a tényleges kérdőív szerkesztése jelentette.

A "kérdőívszerkesztés"-nek ma már jelentős irodalma, empirikus módszerei vannak. 1968-ban az ilyen jellegű források nagyon szerény képet mutattak.

Tehát a kérdőív szerkesztését csak néhány empirikus szociológiai vizsgálat tapasztalataira alapozhattam.

Vizsgálati célkitűzésem a középiskolás fiatalok világnézeti, erkölcsi beállítódásának megállapítása volt és

nem egy konkrét téma szociológiai vizsgálata, ezért nem kerestem operacionális fogalmat. /A vizsgálat végeztével belátom, nagy hiba volt, nem elvégezni az operacionalizálást! /

A vizsgálati kérdések megválaszolására attitűdöket és esettanulmányokat alkalmaztam, skálázható válaszlehetőségekkel.

A vallásosság témakörét részletesen vizsgáltam. Öt dimenzióban összesen 23 indikátort használtam. Az indikátorok dimenzióként és összességükben is ordinális skála-lehetőséget biztosítottak. Az indikátorok %-os megoszlásából következtetni lehetett az indexekre. A mutatók változásai - mivel két azonos mérés történt - összehasonlítást tettek lehetővé. /Lásd a mellékleteket! /

Az iskolai szociológiai és pedagógiai felmérésekről

Az elmúlt években a különböző oktatási intézménytípusokban kezdenek terjedni a nevelési felmérések, eredményvizsgálatok. Ezek az empirikus kutatások azonban gyakran a szociológia köntösében jelentkező szociometriai, szociográfiai próbálkozások.

A gyakorló pedagógus számára a szociológia érdekesen jelentkező, de a kellő ismeret hiányában öncélúvá is válható csodaszer. Mind a pedagógusokban, mind az ilyen felmérésekkel foglalkozókban felvetődik az eligazodás a rendező elvek igénye. Ebben nagy segítséget nyújt Kulcsár Kálmán akadémikus "A szociológia ágazatai" című gyűjteményes munkája. /4/

Az oktatási intézményekben folyó pedagógiai és szociológiai kutatások jelentős eredmények mellett is meglehetősen

partikulárisak. Esetenként a formális logika alaptörvényeinek alkalmazása híján a levont következtetések, általánosítások elszigetettek és megalapozatlanok, melyek károsan befolyásolják a világnézeti, politikai nevelés reális és mértéktartó értékelését, értelmezését.

A pedagógusok "szociológizáló" tevékenysége még nem kellően irányított, gyakran divat. Igaz, hogy a nevelésszociológia hazai irodalma meglehetősen szerény, mindössze egy főiskolai jegyzet van: Kozma Tamás: Nevelésszociológia /Főiskolai jegyzet 1975./5/ éppen ezért minden elismerés illeti kollégáink dicséretes és munkaigényes fáradozásait.

Az említett szerény nevelésszociológiai irodalom mellett ugyancsak gyermekcipőben jár az ifjúságszociológia, a vallásszociológia, az erkölcsszociológia hazai irodalma. Nem kidolgozottak az egyes szak-szociológiák metodológiája, metodikája és episztemológiája.

Mindezek után felvetődik az a kérdés: ha a nevelésszociológia ilyen szerény eredményeket vallhat magának, akkor ne is végezzenek pedagógusaink ilyen irányú vizsgálódásokat?

Ugy gondolom a válasz egyértelműen az, hogy végezzenek. De az ilyen jellegű vizsgálódások mindig és mindenütt a pedagógiai munka részeként, a pedagógiai - neveléstudományok - eredményeinek alkalmazásával, felhasználásával történhetnek.

A világnézeti, erkölcsi nevelés összefüggései és problémái a nevelési tervekben, programokban

A világnézeti-politikai, erkölcsi nevelés cél- és követelményrendszerének elméleti és iskolai gyakorlati vonatko-

zásai között gyakran lehet koordinálatlanságot megfigyelni, iskolatípusonként. A célok és eszközök egységes értelmezése, a nevelés tervezhetősége, az egységes pedagógiai ráhatás stb. elvei még nem valósultak meg kellően.

Musztrációként idézem az általános-, a középiskola és a tanárképző főiskola nevelési terveiben, nevelési programjában megfogalmazott világnézeti, erkölcsi követelményeket.

Az általános iskolai nevelési terv:

"A tanulók világnézeti /ált.isk. 1-4.oszt./ az általános iskola 1-4. osztályos tanulóinál megtaláljuk a dialektikus és történelmi materialista világnézet egyes összetevőinek elemeit, ezek esetenként misztikus, babonás elemekkel keverednek". /6/

/A babonás misztikus elemek kiküszöbölésének hogyanjai sajnos később szerényen fogalmazódnak meg./

"A tanulók az 5-6. osztályban kezdenek megismerkedni azoknak a tudományoknak az alapjaival, amelyek alkalmasak a marxista-leninista világszemlélet elemeinek továbbfejlesztésére, alapjainak lerakásához. Ezt lehetővé teszi az is, hogy a tanulók közvetlen társadalmi tapasztalatai és gazdagodnak".

Ugyanitt később: "A világ keletkezéséről, a Föld kialakulásáról azonban még nincsenek tárgyi ismereteik. Így a tanulók világszemléletében csak elszórtan találhatók meg a materialista világnézet elemei. Még ezek is torzultan jelentkeznek és gyakran vallásos világmagyarázat elemeivel keverednek." Ugyanitt két oldallal később: "A tanulók világnézetét a babona már nem befolyásolja, nem ferdíti el ebben az életkorban. Ismerik, emlegetik, "gyakorolják", de igazán kevesen hiszik." /7/

/Kiemelés, tőlem R.J./

/Érdekes az egymásraépültség helyzete, az idézetek nem igényelnek magyarázatot./

A középiskolai tanulók tervszerű nevelésének programjából.

A középiskolai tanulók világnézete:

"A tanulóifjúságunk az általános iskola elvégzésekor 14-15 éves korban értelmi fejlődésének egyik fontos szakaszához érkezik. Elsajátította az alapműveltség leglényegesebb elemeit, eléggé tekintélyes ismeretanyag birtokába jutott, s többé-kevésbé kialakult benne egy olyan szemlélet, amellyel a természet és a társadalom törvényszerű jelenségeit értékelni képes". /8/

/Kiemelés, tőlem R.J./

Ez a helyzetkép I. osztályban. A IV. osztályban a Világnézetünk Alapjai tantárgy mintha bizonytalan lenne: "Mi a világnézet?" - "A legáltalánosabb nézeteinknek rendszert adó erős meggyőződésen alapuló véleményeinket szoktuk összefoglaló néven világnézetnek mondani." /9/

/Kiemelés tőlem R.J./ "Szoktuk", "mondani", akkor mi a világnézet? A "szoktuk", "mondani" helyett tudományosabb fogalmi kategóriát is használhatna ez a szintetizáló tantárgy.

Tanárképző Főiskolák Nevelési Programja:

"Világnézeti-politikai-társadalmi-közéleti tevékenységre nevelés célja:

A hallgatók életfelfogásának világszemléletének tudományos marxista rendszerezése, a társadalmi élet fő összefüggéseinek, mozgatóerőinek és törvényszerűségeinek megértése, a közügyek és a politika elméleti alapjainak megvilágítása a társadalmi-politikai tájékozódás felelősségének ébrentartása és fejlesztése.

El kell érni, hogy hallgatóinkban meggyőződéssé érlelődjék a tudományos világnézet". /10/

/Kiemelés, tőlem R.J./

A mértéktartó célirányos feladat reális.

Az idézetek igaz csak részek, mozaikok, de mégis alkalmasak annak megfogalmazására, hogy az alsó- és középfoku oktatási intézmények nevelési programjainak explicit megállapításaiból hiányzik a koordináció.

A példák tükrözik a szintek és miértek okozati problematikáját, sőt az is megállapítható, hogy a nevelés mint egységes folytonos folyamat törést szenved.

A jelzett állami pedagógiai dokumentumok megállapításainak tényleges helyzetéről sokat mondanak a párt oktatáspolitikai határozatai.

Az MSZMP XI. Kongresszus megállapításai a világnézeti nevelésről, a tennivalókról: "Emelni kell a marxizmus-leninizmus oktatásának színvonalát, s el kell érni, hogy közoktatásunkban a marxista-leninista világnézet hassa át az oktató-nevelőmunka egész folyamatát". /11/

Az 1972. évi oktatási párthatározat mértéktartóan és reálisan elemezte az elért eredményeket és meghatározta a közös tennivalóinkat.

Az említett párthatározat és a szerzett tapasztalatok alapján megállapítható: hogy

a középiskolai tanulók neveltségi szinte tendenciájában pozitív, de a lehetőségekhez képest elmarad. A nevelés primátusa mint igény, él az iskolákban, de még nem képez hosszútávon /8-12-17 év/ egységes folyamatot.

Fiataljaink morális felfogásukban, magatartásukban - összességüket tekintve - közelebb állnak a szocialista elvekhez erkölcsi területen, mint világnézeti szempontból.

Ez a fáziseltolódás érthető. Hiszen, hogy valaki a szocialista világnézet tudatos, következetes elfogadásáig és vállalásáig eljusson sok-sok tanulás, élettapasztalat, a társadalmi valóság alapos ismerete, sőt politikai iskolázottság is szükséges. A "beérés" ily módon a felnőtté-válásra esik.

A morális magatartásbeli normákkal a gyermek korában már találkozik. Ehhez irányítja magatartását. S ha érik is esetleges hatások akkor is ifjúságunk egészére a szocialista társadalmunk valósága és az abból fakadó szocialista erkölcs hat determinánsan ezen belül is különösen, a közösségi magatartás.

Ennek egyszerű tudomásulvétele, vagy spontaneitásának elfogadása nagy hiba lenne. Azért, mert a világnézeti nevelés tudatosabbá teszi az erkölcsi elveket, magatartásbeli normákat. Azért, mert a világnézeti és morális nevelés dialektikus kölcsönhatásban van. Vagyis a szocialista magatartási normák életelvvé, életvitellé tétele visz közelebb annak a világnézetnek megismeréséhez és elfogadásához, amelyből ez a morális felfogás, magatartás következik.

Látni kell: tény, hogy fiataljaink szocialista szellemű közösségekben nevelkednek, hogy ezeknek a közösségeknek az életét a szocialista együttélés elvei és normái hatják át, s ez lehetőséget ad arra, hogy közelebb hozzuk őket a szocialista

életfelfogáshoz, világnézethez azokat a fiatalokat is, akik még idealista, vallásos befolyás alatt állnak.

Nagyon fontos annak felismertetése, miszerint a marxizmus-leninizmus tanításait nem elég megismertetni, megértetni, a mindennapi életben bizonyítani, hanem figyelembe véve életkoruk sajátosságait, neveltségi szintjeiket, felkészültségüket, be kell vonni őket a szocialista építőmunka gyakorlati feladataiba is.

Más-szóval: meggyőzően tanítani, a szocialista építés eredményeivel, bizonyítani a szocializmus eszméinek igazságát. A fiatalokat aktívan, csákvően bevonni a hétköznapi munkájába, mert csak így és csakis így válik világnézeti-politikai-erkölcsi nevelésünk eredményesebbé. A világnézeti eredmények igazolják, hogy a világnézeti nevelés eredményességéhez nem fér kétség, a hatékonyság azonban a jelenleginél nagyobb mérvű is lehetne.

Az MSZMP XI. Kongresszusán ezzel kapcsolatban elhangzott megállapítás: "Az iskola egész munkásságával szolgálja jobban az aktív, a közösségi életet élő, a szocialista világnézet és erkölcs befogadására fogékony személyiségek nevelését. Minden szinten javítani kell a világnézeti oktatás és nevelés tartalmát és formáját." /12/

Az idézet sejteti, hogy a világnézeti nevelést gátolják a jelenlegi, esetenként még mindig maximalista tantervek; hogy a középiskolai tanulmányok befejezéséig nem alakul ki viszonylag egységes fogalmi és összefüggésrendszer a természet és a társadalom alapvető kérdéseiről; hogy a jelenlegi tantár-

gyi rendszer lényegében követi a hagyományokat, nem használja ki a világnézeti nevelés szempontjából fontos koncentrálni lehetőségeket; az hogya a Világnézetünk Alapjai című tantárgy nem tölti be teljes egészében a szintetizáló, analizáló jelleget; hogya korunk társadalmi valóságáról, a benne végbe-
menő folyamatokról adott iskolai tájékoztatás még sok fogya-
tékosságot rejt magában; hogya az oktató-nevelőmunka kere-
teinek merevségével, az alkalmazott módszerek gyakori kor-
szerűtlenségével, az önállóságra készítés korlátozottságával
a tanulók önismeretének hiánya szignifikáns; hogya a nézetek,
meggyőződések formálását gyakran gátolja a felszínes felké-
szültség - érve, polemizáló készség hiánya, amely igen gyakran
passzivitásra készíti a pozitív beállítottságú fiatalokat is;
hogya az iskola még nem várta fel kellően a tanulókat a
szocializmustól idegen megnyilvánulások reális értelmezésére,
az aktív kritikai magatartásra.

II.

A vallásszociológia tárgya, vizsgálati területei,

módszerei

A középiskolai osztályokban végzett világnézeti-erkölcsi attitűd vizsgálataim jelentős része vallásszociológiai jellegű, ezért megkíséreltem, hogy vázlatosan körülhatároljam a vallásszociológia főbb kérdéseit, kutatási területeit.

Az ilyenirányú próbálkozásom mottójaként idézem Katona Kálmán: Ifjúságunk problémái című könyvét: "... fogadjuk ... szívesen, de óvatosan kutatva, vajon nem csalóka képzet vezeti gondolkodásunkat ... ilyen szíves, de bizalmatlan fogadtatásra tartanak számot gondolataim." /13/

E próbálkozásom teszem azért is, hogy a vizsgálódásaim során tett megállapításaim egységesebbek legyenek.

A vallásosság motivumainak feltárása különösen fontos napjainkban, mert segítségükkel, felhasználásukkal ismerhető meg a vallás szilárdsága, továbbá e motivumok magukban rejtik az egyén attitűdjének jellegét is.

A vallás társadalmi jellege

"... nem abból indulunk ki, amit az emberek mondanak, elképzelnek, nem is a mondott, gondolt, elképzelt, beképzelt emberekből, hogy innen eljussunk a hus-vér emberekhez: a valóságos tevékeny emberekből indulunk ki és az ő valóságos életfolyamataiból ábrázoljuk az életfolyamat ideológiai tükrözéseinek

és visszhangjainak fejlődését is" - olvashatjuk a német ideológia klasszikussá vált sorait, /Marx-Engels/ /14/ melynek a XVII-XVIII. században kialakult és többé-kevésbé az egész múlt század valláskutatásaira jellemző szemléleti móddal szemben jelentette a probléma minőségileg új megközelítését. Ugyanis a hagyományos kutatások központi alakjaként, a vallás modelljeként a gondolkodó, érző, cselekvő vallásos egyén szerepelt. Ez az individuum azonban nem a konkrét hus-vér egyén, hanem csak egy típus, "a sok egyént pusztán természetileg összekapcsoló általánosság." /Marx-Engels/ /15/

A nem marxista kutatók ennek az elvont egyénnek gondolataiban, tetteiben keresték a vallás lényegét, gyökereit. A módszert természetesen nem véletlenül alkalmazták. E felfogás mélyén a társadalom csupán fiktiiv halmazként jelenik meg, amelyhez az egyént csupán felszínes és külsőleges kapcsolatok fűzik.

E módszerrel nem sikerült és nem is sikerülhetett feltárni a társadalmi tudat e sajátos formája kialakulásának, fejlődésének okait, "mert az ember nem valami elvont, a világon kívül kuksoló lény. Az ember azaz az ember világa, az állam, a társadalom" /Marx-Engels//16/

Az ember világának kiindulópontja a társadalom tevékenysége lett, amely nem az egyének összessége, vagy azokkal szemben külsőleges erőként funkcionáló valami, hanem az "emberek kölcsönös tevékenységének a terméke", /Marx-Engels//17/ ahol a tudat éppugy, mint az emberi tevékenység bármely megnyilvánulási formája kezdettől fogva társadalmi termék, társadalmi jellegű. Ha a vallásos tudatot, ezt a "visszájára fordított világtudatot" akarjuk megérteni, akkor a társadalomhoz kell

nyulni, mert "ez a társadalom termeli a vallást, mert maga is visszájára fordított világ" /Marx: /18/ olyan világ, melyben az ember önmagát csak illuzórikusan valósítja meg.

A marxista valláskritika a társadalmi valóságot elsősorban nem elméletileg, hanem gyakorlatilag közelíti.

Nem az egyes emberek "fejét" akarja téves nézeteitől megszabadítani; célja nem csupán a vallásos nézetek helytelenségére rámutatni, hanem a társadalmi struktúra ellentmondásait feltárni, azokat forradalmasítva felszámolni és megteremteni annak lehetőségét, hogy az "ember végre valódi napja körül keringjen" /Marx-Engels/ /19/.

A vallás társadalmi funkciója

A vallás kettős jellege

A vallás társadalmi-történeti szerepének általános értékelése nem tekinthet el annak rendkívül ellentmondásos voltától. Egyértelműen helytelen, retrográd tényezőnek bélyegezni a vallás szerepét, mint túlértékelni. Jóllehet a vallásos tudat lényege az, hogy az egyén a "szívtelen világot", melyben él, illuzórikus módon egészíti ki, de az embertelen állapotok e kiegészítése egyben tiltakozást is kifejezésre juttat. "A vallási nyomoruság a valóságos nyomoruság kifejezése, s egyszersmint tiltakozás a valóságos nyomoruság ellen." /Marx-Engels// 20/.

Ez a tiltakozás pedig magában hordja a lehetőségét egy minőségi változásnak, mert a passzív tiltakozás elvezet

bizonyos történelmi szituációkban - a konkrét cselekvéshez.

Ebből az elvi kiindulásból kell tehát értékelnünk a mai vallásokat - akár a szocializmuson belül is - melyek bizonyos területeken, egyes kérdésekben válhatnak progresszív törekvések hordozóivá. Ilyen például a hívők és hitetlenek - immár világméretet öltő - békemozgalma.

A vallás funkciói

1/ A vallás integratív /közösségteremtő/ funkciója

E funkciót a vallás ideológikus jellegével gyakorolja. A Vallásos ideológiához való azonos jellegű viszony határozza meg a közösséghez tartozást, mely azonos értékrendet, normákat, magatartási módokat, közösségi tudatot eredményez. Történelmileg a következőképpen jelentkezik:

- a/ A primitív társadalmakban a termelési folyamat fejletlensége a közösségek belső viszonyainak fejletlenségét vonja maga után. Bár e közösségek abban a vonatkozásban reálisak, hogy a tagok között nincsenek konfliktusjellegű érdekellentétek. A vallás, mint hamis tudat, misztifikált társadalmi tudat. Az ideológikus és a reális közösség egybeesik.
- b/ Az antagonisztikus osztálytársadalmakban a társadalmak egésze már nem tekinthető reális közösségnek. A vallás viszont, a különböző érdekeket képviselő osztályok felé továbbra is úgy jelentkezik, mint általános közérdek. Az antagonisztikus osztálytársadalmakban tehát a vallás már nem valódi, hanem irreális közösségeket kapcsol össze.

c/ A szocialista társadalmak fejlődése perspektivikusan reális közösségek kialakulását eredményezi, s mint ilyen felszámol minden irreális csoportlétalapot. Ez a folyamat erősíti, hogy az egyház integratív ereje osztályszerepe elvesztésével csökken, a közéletből fokozatosan kiszorul. A vallás fejlődésünk jelenlegi szakaszában bizonyos esetekben még funkcionál. Alapját azok a nem antagonisztikus, nem alapvető, a társadalom tudatos tervezésével megoldható, átmeneti jellegű érdekkonfliktusok képezik, amelyek a társadalom egyes rétegei között még fennállhatnak.

2/ A vallás regulatív /szabályozó/ funkciója

- a/ Tradicionális, ahol a norma még egységben jelentkezik magával a tevékenységgel, az adott tevékenységi forma nemzedékről-nemzedékre történő egyszerű ismétlődését jelenti. /Vizsgálódásaim során ezt találtam általánosnak/.
- b/ Ideológikus, amikor a tevékenység normája, mintegy eszmei modellként különvált magától a konkrét tevékenységtől.
- c/ Szokásszerű, itt már ^{az} ideológia "idült" formájával van dolgunk, ahol a cselekvés nem igényel eszmei tudatosságot /pl. a keresztet vető ember nem gondolkodik annak értelmén, mechanikussá válik/. A szokásszerű vallási funkcióban a vallásos szabályozás különböző típusai kerülnek előtérbe:

a primitív társadalmak esetében a magatartás mikéntjét

a hagyományok, szokások szabják meg, melyek - Marx szavaival - a "a valóságos élet nyelvébe" belsőve jelentkeznek.

Az osztálytársadalmakban a vallás kettős világképpel ideológikusan szabályozza a társadalom antagonisztikus ellentmondásait, megteremtve a lehetőségét annak, hogy a társadalmi csoportok, rétegek és osztályok - mint szembenálló erők - ne semmisítsék meg egymást.

A szocializmusban a vallás szokásszerű funkciója jelentősen háttérbe szorul a fiatal nemzedék körében.

Csupán, esetenként szokásszerűen szabályozza az emberi cselekvést. Ennek oka az antagonisztikus ellentmondások megszűnésén túl az, hogy a meglévő nehézségeket a szocializmus a valóság talaján kívánja felszámolni, továbbá a társadalmunk közegében egyre jobban terjednek a marxista elméletre támaszkodó ideológiai szabályozók, melyek mind erőteljesebben érvényesítik befolyásukat a társadalom egész tevékenységére.

3/ A vallás kommunikativ /közlő/ funkciója

A vallás integratív és regulatív funkcióját közvetlenül kommunikációs úton gyakorolja. A nem közérthető dogmatikai tételeket, ideológikus világképeket ujabban magyaráz lebontja a mindennapi gondolkodás nyelvére. Ezzel a funkciójával a vallás fontos emberi szükségletekre reagál. Az egyén számára ugyanis mindig központi kérdést jelent, hogy milyen helyet foglal el a társadalmi strukturában és totalitásban,

milyen szerepet játszik abban, hogy életének mi az értelme, mi az élet és halál, a jó és a rossz, az erkölcs és erkölcstelen problematikája. Az így felvetődő kérdésekre mindaddig vallásos választ ad az egyén - vagy fogad el -, amíg a gyakorlati életben vagy annak következtében nem tapasztalja és érti meg, hogy mi a valódi helye és szerepe a társadalomban. Másszóval: amíg nem érzékeli, hogy egyéni élete egysíkban halad és szorosan össze-függ a társadalom fejlődésével; hogy munkájának terméke a sajátja, hogy "az ember a legfőbb lény az ember számára" /II. Vatikáni Zsinat. Szent István Társulat 1967./ A szocialista társadalom keretei között - de másutt is - ez a vallás legfőbb funkciója.

A társadalom hivatalos szféráiban játszott szerepének szinte teljes elvesztése kapcsán egyre inkább visszaszorul a magánélet az ember szubjektív világának területére, ahol lehetőséget talál az egyház vallásos tevékenységére, melyet itt igyekszik hatékonyan kihasználni.

E lehetőségek nemcsak fejlődésünk jelenlegi szakaszának objektív nehézségei, egyéni anyagi gondokon, sorstragédiákon, betegségeken alapszanak, hanem azon is, hogy a marxista filozófia sem dolgozta ki teljességében és összefüggésében ezeket a kérdéseket. Ennek érzékeltetésére álljon az a példa, hogy a marxista filozófia és etika nem reagált egyértelműen a szocialista erkölcs ismert hiányosságaira, vagy arra a tényre, hogy a dogmatikus valláskritika mindezideig nem számolt az élet tragikus oldalaival, igazolt tételeit a normális emberi élettel verifikálta. Így érthető, hogy a vallás miért orientálódik

- a szekularizáció közepette is - a magánélet felé, az emberi élet fájdalmas pontjaira. A II. vatikáni zsinaton elhangzottak egyértelműen bizonyítják, hogy az egyház mennyire tisztában van az ilyenirányú emberi szükségletekkel: "Emberi sorsunk a halállal szembeesítve válik a legnagyobb rejtéllyé. Az embert nemcsak a fájdalom és a test fokozódó bomlása gyötri, hanem mindinkább a rettegés attól, hogy örökre kialszik élete..... A szilárd érvekkel előterjesztett hit tehát bárkinek, aki hajlandó elgondolkodni róla, választ kínál a jövő sorsát illető aggodalmára." /21/

Az egyház tevékenységének valóban jelentős része arra irányul, hogy miképpen tud megfelelően, az említett emberi problémákra választ adni, hogyan tud hűvel szoros együttműködést találni. E célt szolgálják az egyházi sajtóban megjelenő cikkek, tanulmányok, pl. a "Vigilia" /22/

Körkérdése: "miért vagyok - nem vagyok keresz /tyén/-tény?, melyre ismert művészek, írók, marxista filozófusok és teológusok válaszoltak.

Ebben a körkérdésben a megkérdezettek erőteljesen foglalkoznak az embereket érintő és érdeklő kérdésekkel. Gondolataikat modern ember igényeihez igyekeznek igazítani. Az egyház tevékenységével kapcsolatban Horváth Richárd azt hangsúlyozta egyik művében, hogy "A modern ember a formákat nem nagyon kedveli. És az egyházban első szemléletre sok formalizmust lát. Kérdéseire a papoktól nem kapott megfelelő feleletet. Talán csak nagyon primitívet." /Horváth Richárd/ /23/ Ezeket a problémákat a nyugati vallásszociológiai irodalomban

is megaláljuk. P.A.E.C.W. Spencer az egyházi kommunikáció válságáról írt és rámutatott, hogy ennek hatékonyabbá tétele nagy hatással van az egyház válságának megoldásában.

/Sociál Compass//24/

Tehát a vallás kommunikatív funkciójának jelenlétével mindaddig számolni kell, amíg egyrészt a társadalom és a marxista filozófia ezeket a kérdéseket totalitásban meg nem oldja. Vagyis, hogy a Földön olyan emberi viszonyokat kell megteremteni, ahol megvalósítható az örömteli, alkotó élet: másrészt: az orvostudomány megoldja a gerontológia akut problémáit. /Az emberi élet a biológiai lét határain túl történő meghosszabbítása. /

Az elmondottakon túl megoldást adhat annak a tudatnak erősítése, hogy az emberi élet az alkotásaiban tovább él.

A szekularizációs folyamatok

A hatvanas évek során különösen világjelenséggé vált a vallásos képződmények, képzetek, szokások erkölcsi és társadalmi normák felbomlása, átalakulása.

Mind többen fordultak el a sajátos társadalmi tudat sok-évszázados ultra visszatekintő formájától, mind a tudat síkján, mind a mindennapi tevékenységben.

Több országban végzett empirikus vizsgálatok szemléletesen érzékeltetik a felbomlás nagyságát. Néhány példa: Olaszországban a lakosság 28 %-a támogatja a vallási szertartásokat, az olasz ifjúság fele részesül vallásoktatásban. /25/

30 %-os a misék látogatottsága Franciaországban, ugyanez az Egyesült Államokban 25 %. /26/

Általános jelenséggé vált az u.n. hitközöny, a gyakorlati vallásnélküliség. A keresztény egyházak statisztikája szerint a lakosság 85 %-a kereszténynek számít, /27/ miután annak idején megkeresztelték/!/ Az egyházzal rendszeres kapcsolatot tartó hívők száma jelentősen csökkent, mind kevesebben veszik igénybe az egyházi szolgáltatásokat.

Néhány számszerű hazai adat /28/ Hitoktatásban résztvevők száma:

<u>Borsod megyében</u>	1962-ben	26,3 %	1972-ben	7,7 %
<u>Somogy megyében</u>	"	36,1 %	"	9,5 %
<u>Győr-Sopron megyében</u>	"	36,9 %	"	19,1 %

A körmenetben való részvétel alakulása /29/

	<u>1969.</u>	<u>1972.</u>
<u>Somogy megyében</u>		
<u>húsvétkor</u>	34.000 fő	24.000 fő
<u>úrnapján</u>	16.000 fő	14.500 fő
<u>Győr-Sopron megyében</u>		
<u>húsvétkor</u>	68.600 fő	42.400 fő
<u>úrnapján</u>	37.900 fő	36.500 fő

Az elsőáldozók és bér málk ozók száma

	<u>1969.</u>	<u>1972.</u>
<u>Somogy megyében</u>		
<u>elsőáldozók</u>	2.900 fő	2.050 fő
<u>bér málk ozók</u>	1.800 fő	410 fő

	<u>1969.</u>	<u>1972.</u>
<u>Győr-Sopron megyében</u>		
<u>elsődíjazók</u>	3.134 fő	3.055 fő
<u>bérmálkozók</u>	3.694 fő	2.657 fő

A jelzett két megyénk lakosainak felekezeti megoszlása /30/
/1920-ban/

<u>Sopron megye</u>	85,7 %	róm.kat.
<u>Győr-Ménfőcsanak. "</u>	83,0 %	" "
<u>Somogy megye</u>	76,9 %	" "

A szekularizáció ilyen mértékű kiterjedése különösen a tőkésországokban - a vallásszociológia kialakulását és fejlődését eredményezte.

A vallásszociológia a tőkésországokban azért is erőteljesebben alakult ki, mert maga az egyház volt kénytelen segítségül hívni a vallásszociológiát azért, hogy felmérje helyzetét a mai modern világban és választ kapjon arra, hogyan, milyen módszerekkel alkalmazkodjék a megváltozott körülményekhez. A történelmi hűség megköveteli, hogy az egyház hosszú ideig bizalmatlanul fogadta a szociológiát, ennek okát Francois Houtare kanonok, a lenvai katolikus egyetem tanára abban jelölte meg, hogy a vallásszociológia "nyugtalanító" kérdésekre is rámutat." /31/

A válság jelei, a szekularizáció terjedése az egyház falain belül is jelentkeznek. Ugyanis a vallási változások következtében a pap elveszti hagyományos társadalmi szerepét, az egyház pedig gyámkodó karitativ és kulturális nevelő funkcióját kénytelen átadni világi szervezeteknek.

Az egyház keserűen veszi tudomásul, hogy a pap többé már nem lelki és anyagi üdvöt osztó "atya", hanem megtürt rekvizitum a változó világban, ennek eredményeként a papi hivatás nem szerepel a népszerű foglalkozások jegyzékén. A Magyar Kurir 1972. II.IV. számában megjelent adatok szerint: Európában 132.251 egyházközség közül 35.802 pap nélkül van. Évenként kb. 2000 pap lép ki a rendből.

A papi hivatástól való idegenkedés hazánkban is jól érzékeltethető azzal, hogy Magyarország legnagyobb egyházmegyéjében, a veszprémiben, mindössze ketten jelentkeztek a papi pályára. Vigilia /32/

A számszerűség alapján érthető, hogy főleg a katolikus egyház belső egysége, régi hierarchikus rendje felbomlóban van és egyre súlyos problémával kell szembenéznie napjainkban.

E válságból való kiútkeresés aktivizálja az egyházi, vallási elméleti kutatásokat, az elemző munka fokozását. Erre azért van szükség, mert a vallási változás, az egyházi válság érinti a teológia tételeit.

A teológia egyes tételeinek revíziója, a gyakorlati reformok elméleti kidolgozása a keresztény vallás történetében ilyen alapvető formában még nem jelentkezett.

Lukács József: /33/ e korszerűsítésről az u.n. aggiornamentóról a következőt írta: "Nem lehet igazán korszerűvé tenni a vallást egy olyan korban, amely a vallási szükségletek fokozatos, de biztos visszaszorulásának tüneteit mutatja. De korszerűvé válhat a vallásos emberek és köztük az egyházi vezetők realitás-érzéke, önismerete és szociális lelkiismerete, fokozódhat szubjektív felelősségük tudata azzal a valósággal

szemben, amelyben élnek".

A vallásszociológiai kutató munka során gyakran jelentkeznek a jelenlegi keresztény teológia és filozófia sokféle irányzatai. Sajnálatos, hogy középiskolákban még érintőlegesen sem foglalkoznak e kérdéssel, ugyanakkor az "érdekessége" sok fiatal odafigyelt.

E teológiai és filozófiai elméleti rendszer legfontosabbja a neotomizmus. A neotomizmus a Vatikán hivatalos filozófiája. Nálunk a legelterjedtebb idealizmus.

Lényege: az isteni kinyilatkoztatás észérvekkel történő bizonyítása, a hit és az értelem merev ellentmondásainak feloldása olymódon, hogy a tudomány mindig alárendeltje a hitnek.

A neotomizmus gondolati strukturája az elidegenült viszonyokat objektíve konzerválja.

A neotomizmus zárt korlátait Rudolf Bultmann igyekszik áttörni. E filozófiai irányzatnak alaptétele az u.n. demitologizáló egzisztencializmus, vagyis: a Bibliát mítosz-talanítani kell, hogy a mai világban ható erővé tudjon válni. A vallásnak csak és kizárólag az egyéni egzisztencia kérdéseire kell válaszolnia. Bultmann szerint az ember a szabadon választott hit révén egzisztenciális választ kap a halál problémájára, "vagyis ha pl. hisz a keresztrefeszítésben, a feltámadásban, akkor a "halálra szánt" ember "legyőzheti a halált".

A neotomizmus filozófiájának különös irányzata a dialektikus teológia.

Az irányzat alkotója Karl Barth, aki szerint a vallás és a tudomány viszonyára a veritas duplex elv érvényesül. Eszerint: a hit és a tudás két különböző síkban mozog. Az egyikkel a másik nem magyarázható. A tudománnyal sem a kinyilatkoztatást, sem az istent nem lehet igazolni. E teológia szerint nincs uralkodó egyház, csak az u.n. "szolgáló egyház".

A neotomizmus teológiájának másik irányzata az u.n. Radikális teológia, ismert képviselője, Dietrich Bonhoeffer.

A radikális teológia merész tételei könnyen megkérdőjelezhetők. Azt hirdeti ugyanis, hogy a szekularizált világban nincs helye a hagyományos isten-képzetnek. Nincs isten, csak vallás van. Ez az "istennélküli vallás" elveti a vallás régi dogmáit és intézményeit.

A neotomizmus érdekes irányzata az antropológiai teológia, - melynek legismertebb képviselője Karl Rahner - a szekularizációt hasznosnak tartja a vallásosság szemszögéből. A szekularizáció ad lehetőséget - K. Rahner szerint - az elavult kereszténység megújítására. Szerinte az ember és a hit kérdése a szekularizáció terjedésével úgy vetődik fel, hogy hinni kell és utána választani. Az istenhez vezető út nemcsak egy lehet. Az a tétele miszerint: az egyház ma már nem uralkodó, centrális hatalmát elvesztette, megszabadult a hamisításoktól, "belefér" az is, hogy azok is szolgálják az istent cselekedeteikkel, akik nincsenek ezzel tisztában.

Az elidegenülés leküzdésére - a mai kapitalizmus körülményeire - kidolgozott teológiai irányzat a perszonalizmus. Legismertebb képviselője Emmanuel Mounier szerint az emberi személyiség nem tud a kapitalizmusban kibontakozni, elidegenül istentől, embertársaitól. Erkölcsi megújhódással e viszonyoktól meg kell szabadulni. Az emberi élet középpontjába az igazi keresztény szeretetet kell állítani.

A válságba jutott kereszténység ismert elméleti próbálkozása a teihardizmus. Teilhard de Chardin megkísérli a neotomizmus statikus világképét elfogadhatóvá tenni a katolikus teológia számára. Szerinte a tudomány és a vallás összeegyeztethető, de fordítva mint ahogy a neotomizmus teszi.

Tanát az evolúcióra építi fel és elveti az emberteremtés bibliai mítoszát. Szerinte csak fejlődés van az alfától az omega felé, melynek csomópontjai: az élő, az ember és az emberen túli lét. A fejlődés végpontján az isten áll és ő vonzza a szellemet maga felé.

A néhány teológiai irányzat bemutatásával érzékelhető, hogy a "modern" teológiai irányzatok eltávolodtak a klasszikus neotomizmustól és egyértelműen a vallás reformját, újjászületését akarják. E irányzatok egyike sem képes - idealista jellegénél nem is lehet képes - törekvéseit a társadalmi lét problematikájával összefüggésbe hozni. A megoldási javaslatok utópisztikusak, nem a vallás objektív és szubjektív szükségleteire irányulnak, hanem mindegyik egy "jobb vallás" létrehozását akarja.

A vallás reformját igénylő próbálkozások azonban csak újabb ellentmondásokat eredményeznek a hívők körében. A marxista valláselmélet alapján ezek csak "igyekezetek", naiv próbálkozások maradnak.

A végleges megoldás nem a teológia, a filozófia síkján, hanem a társadalmi, gazdasági, politikai szférában történik.

A vallásszociológia elterjedése a szocialista országokban

A szocialista országokban is tanui vagyunk a szekularizáció térhódításának, melynek alapvető meghatározója más társadalmi tényező, mint a kapitalista országokban.

A vallásszociológiai kutatások ösztönzői is mások. A társadalomtudományok fejlődése, a társadalmi tudat a szocialista gondolkodás fejlesztése adott inspirációt a szociológia, ezen belül e szakszociológia kialakulásának és előtérbekerülésének.

A szocialista országok közül a szovjet, a cseh, a lengyel, a jugoszláv, a bolgár, a német vallásszociológusok értek el jelentős eredményeket. E kutatások hasznos adatokat szolgáltatottak a vallás elhalásának üteméről, dinamizmusáról.

Erika Kadlecova cseh kutató - vizsgálati eredményei többek között rámutattak, hogy 1946-1963 között az istenben hívők száma 64 %-ról 24 %-ra csökkent. /34/

A VII. Szociológiai Világkongresszuson tartott előadásában Lopetkin szovjet szociológus - előadásának címe: A szocializmus szekularizációs folyamatának szociológiai kutatása-beszámolt, hogy a legújabb szovjet vizsgálatok ki-

hangsúlyozzák a folyamat pozitív tendenciáját, a vallás-
gyakorlat külső formáinak háttérbe szorulását, intenzitá-
sának csökkenését. /35/

Sem külföldi, sem hazai teológusok nem vonják
kétségbe a szekularizáció növekvő tendenciáját, de tagadják
a vallás lényegének változását. Csupán az adott formák vál-
tozásairól, átértelmezéséről beszélnek. A Vigilia /36/ a
vallás elhalásával kapcsolatban ezt írja: "tagadjuk ennek
bekövetkezését, mi több, meg vagyunk győződve arról, hogy
az evangélium hirdette igazságok és értékek valójában csak
ezután teljesebben ki." A cikk további részében azt állapítják
meg, hogy a szocialista államok és az egyházak között létre-
jött megállapodások értelmében a vallásos tudatforma a
szocializmusban is egzisztál.

A marxista vallásszociológiában nyilvánvalóan
a fenti kérdés ilyen értelemben nem vetődik fel. A marxista
társadalomfilozófia félreérthetetlenül tisztázza, hogy a
vallás meghatározott társadalmilag releváns szükségletek
kielégítését célzó olyan történeti kategória, mely a szükség-
letek más irányú kielégítése vagy felszámolása következtében
elhal.

Az is egyértelmű tény, hogy a szocialista államot és
az adott vallást az egyházpolitikához nem taktika, sem
a vallással szembeni meghátrálás vezette, hanem meghatározott
elvi és gyakorlati szempontok. Olyan elvi szempontok, amelyek
a marxista világnézetből, a társadalmi lét - társadalmi tudat
dialektikájának következetes alkalmazásából erednek. Olyan

gyakorlati szempontok, amelyek világossá teszik azt az alapvető feladatot, miszerint a szocializmus felépítését csak az egész társadalom összefogásával lehetséges felépíteni.

A magyar egyházak és az állam között létrejött megállapodás, valamint következetes valláspolitikával sikerülhet csak megnyerni a vallásos emberek bizalmát, bevonni őket a szocializmus építésébe. Közismert, hogy a felszabadulást követő évtizedekben milyen helytelen gyakorlat alakult a vallás problematikáját illetően.

A vulgáris, leegyszerűsített álláspont messze eltért a marxi-lenini elvektől. Az akkori ateista irodalomban az a koncepció érvényesült, miszerint a vallás léte csak az osztálygyökökhez kapcsolódik. Azt a nézetet képviselte ez az álláspont, miszerint a kizsákmányoló osztályelnyomás megszüntével, a szocialista társadalom létrejöttével, egy csapásra adottak a vallás elhalásához szükséges összes objektív feltételek. Az ideológiai feladat csupán annyi: felvilágosítani az embereket vallásos nézeteik helytelen, abszurd voltáról. E nézetek és adminisztratív módszerek érvényesítésével, illetve alkalmazásával károsan alakult hazánk ideológiai tevékenységének hatásfoka.

Köztudott, hogy Magyarországon jelentősek a szocialista állam és gazdaság építésében elért eredmények, de ez az építőmunka nem mentes az ellentmondásoktól.

Az ideológiai, világnézeti nevelésben látni kell,

- a hazai vallásszociológiai kutatások pozitív eredményeit figyelembe véve is - hogy a lakosság egy számottevő része még a vallásos ideológia gondolkodásmódot és magatartást egyaránt befolyásoló hatása alatt áll. Azzal is számolni kell, akik ugyan már nem vallásosak, - de még nem élnek és gondolkodnak szocialista módon, - s mint ilyenek, latens lehetőségei az új szocialista ember megteremtésének éppúgy, mint esetleges nemtörődömség, közömbösség miatt a vallásosan gondolkodók száma növelésének.

A marxista vallásszociológia feladata vizsgálni, hogy a vallás valóban milyen helyet foglal el a jelenlegi szocialista társadalmunk strukturájában; mennyiben szervezi, irányítja a tömegek gondolkodását, magatartását; milyen reális társadalmi erőt képvisel.

A vallásszociológiai vizsgálat iránya, egyrészt: tisztázandó e kultikus rendszerek társadalmi jellege. Másrészt: e kultikus rendszerek milyen konkrét funkciót töltenek be a társadalom folyamataiban.

A marxista vallásszociológia kutatási területei:

- a vallás és a szociális jelenségek összefüggése;
- a vallásos csoport vizsgálata;
- a vallás szociális szervezetének, intézményrendszerének kutatása;
- a vallás által gyakorolt hatás az emberi cselekvésre, magatartásra.

Néhány gondolat a kutatási területek részleteiről

A vallás és a szociális jelenségek összefüggésének, kutatásának fontos kérdése a szekularizáció vizsgálata. Annak feltárása, milyen szociális jelenségek idézik elő a laicizálódást, melyek az általánosan ható tényezők. /37/
A szekularizációt befolyásoló tényezők közül az iparosodást, a városiasodást, a tömegkommunikációs eszközök elterjedését, a család szerkezetének és jellegének megváltozását, a tudomány eredményeinek gyakorlati érvényesítését jelölik meg a kutatók.

A kutatók a vallás visszaszorulásának folyamatát fokozatosnak ítélik meg. A társadalom különböző strukturális szintjéről fokozatosan szorul ki pl: a vallás a közéletben már szinte alig, a gazdasági, politikai szférában már nem játszik szerepet. A vallás hatása egyre inkább a magánélet területére szorul vissza, illetve a vallásos emberek csoportjában, de nem mint meghatározó társadalmi jelenség létezik.

Az empirikus vallásszociológiai vizsgálatok meggyőzően bizonyítják, hogy a felbomlási folyamat szakaszosan történik.

- 1/ a vallás eszmei bázisa bomlik fel;
- 2/ a vallásos szokások átértékelődnek.

A szocialista társadalomban a vallás létét több társadalmi jelenség eredményezi. /38/

Jablokov szovjet szociológus szerint:

- a város és falu között fennálló különbségek

- a szellemi és fizikai munka közötti eltérések
- a nemek között jelentkező megkülönböztetés
- a műveltségben, szakképzettségben jelentkező hiányosságok
- a kispolgáriság
- az elavult hagyományokhoz ragaszkodó menedék hatása, ez utóbbi a hazai kutatásokban is érzékelhető /39/

Mind a vallásszociológiai kutatások, mind az egyház a tradíciókban megindult bomlási folyamatokat elismerik, illetve igazolják.

A valláshoz való viszonyt a társadalmi szerkezetben elfoglalt hely is meghatározza.

A hazai kutatók feltárják, hogy a vallásosság az egyes társadalmi osztályokban, rétegekben eltérően jelentkezik. /40/

A kutatók egy része azt is kimutatja, hogy a vallásosság az egyes rétegeken belül milyen típusú. Az ifjúságon belül jelentkezik a deisztikus-panteisztikus elszakadást jelentő vallásosság. /41/

Az idősebb nemzedéknél a befelé forduló vallásosság jelentkezik, továbbá e generációnál a feminizációs jelenség is kimutatható. /42/

A vallásos csoport vizsgálatának kérdései

A vallásos csoport szociológiai vizsgálatai azt tárják fel, hogy a vallásos csoport hogyan és milyen módon teljesíti csoportfunkcióit. A szocializáció folyamatának

jellegét. E fontos kérdés kutatási területe a szekták formai és szervezeti tartalmi összefüggésének vizsgálata. /43/

A vallásos csoportok vizsgálatánál nagy jelentőségű kérdés a vallás szociális szervezetének tanulmányozása. Ilyen jellegű vallásszociológiai kutatás feltárhatja a vallásos csoport helyét az adott társadalom működésében, a szervezet működésének törvényszerűségét, a kialakult funkcionális szerkezetek, szerepek, státuszok rendszerét.

A szociológia másik fontos kutatási területe az emberi magatartás vizsgálata, - vallásszociológiai értelemben - a vallásos magatartás jegyeinek feltárása. A vallásos magatartásban a vallásos tudat és a vallásos gyakorlat egységben jelentkezik.

Levada "A vallás társadalmi természete" című munkájában ennek jelentőségét hangsúlyozva megállapítja: "egyetlen vallásos ideológia /elmélet/ sem létezik azon a rendszeren kívül, amelyben reprodukálódik, és egyetlen vallásos viselkedési forma, /gyakorlat/ sem vallásos a kultikus rendszeren kívül." /44/

Janusz Trybusiewicz lengyel szociológus ismert dolgozatában /45/ - empirikus kutatásokra támaszkodva - kimutatta, hogy a vallásosságnak a következő motivációs típusai vannak:

- tradicionális /hagyomány, család stb./
- emocionális
- intellektuális /az egyén és a vallás viszonyát racionális érvekkel, tudatosan támasztja alá./

III.

A vizsgálat körülményeinek helyi társadalmi- települési sajátosságai

Budapest, XV. kerületének régebbi - 1950 előtti - neve: Rákospalota és Pestujhely. Ez a városrész Ujpest keleti szomszédja. Ujpesttől nyugati irányban a váci vasutvonal választja el, északon a Budapest közigazgatási határával találkozik. Délről pedig a XIV. kerülettel találkozik.

A kerület inkább mezőgazdasági, mint ipari jellegű. Ezt a városrészt nem a fővárosból kiszoruló gyáripár hozta létre, hanem tipikus falu, jobbágyközség volt korábban.

A városrészt főváros központjával jó közlekedés /villamos, autóbusz/ köti össze.

A kerület kiterjedését tekintve Budapest egyik legnagyobb alapterületű része. /2.688 ha/. A település története visszanyulik IV. Béla koráig.

Rákospalota, Pestujhely intenzív fejlődése csak a Budapest-Vác között épült vasutvonal megnyitása után /1846/ következett be. Egy 1690. évi összeírás szerint e településben "némely szegények által született meg, akiknek nincsen semmijük". /46/

A kerület urbanizációs fejlődésének felgyorsulása 1950. óta igen jelentős. Lakosainak száma 1970-ben: 60.805. Jelenleg: kb. 100.000. A kerület lakosainak foglalkozásszerinti összetétele arányos. A munkás, paraszt és alkalmazott kategóriákban, kb. 40,30 ill. 30 %.

A városrész fejlődésének életében döntő változást az 1969-1975. terjedő időszak hozta. Ekkor épült fel Ujpalota világvárosi sugárutjaival, tizemeletes modern, színes házaival. E viszonylag kis kiterjedésű területen él a kerület lakosságának 40 %-a. Az ujjpalotai kerületrész populációjának jellemzője: a heterogenitás mind a lakosság foglalkozástípusainak megoszlásában, mind az egy főre eső kereset differenciálódásában.

Ujpalota felépülésével szélsőségesse váltak az infrastrukturális viszonyok is. Az oktatási-nevelési intézmények állaga, felszereltsége is szélsőségesse vált. Négytantermes, 14 tanerős torna- és napközisterem nélküli iskolától, a 32 tantermes, 100 főn felüli tantestület, szertárak, 3 normál tornateremre bontható sportcsarnokig.

A régebben épült városrészben szórt telepítésűek az oktatási és gyermekintézmények, Ujpalotán élénk színezésű, hipermodern bölcsődei-óvodai és általános iskolai egymásraépülő blokkok vannak.

A kerület középiskoláiban kb. 1000 tanuló tanul. Mindkét középiskola /gimnázium és szakközépiskola/ speciális szakosított tantervű osztályokkal is működik, ily módon iskoláztatási körzete több kerületre terjed ki.

A kerület ilyen nagymérvű átrendeződésének hatása nem jelentkezett a felmérési eredmények alakulásában. Ugyanis a több kerületre kiterjedő iskoláztatási lehetőség eleve heterogenitást jelentett 1968-ban és 1973-ban.

A kerület általános iskolát végzett fiataljainak zöme a főváros különböző részén működő szakmunkásképző intézményekben folytatja tanulmányait.

Ami a kerület egyházi intézményeinek strukturáját illeti, lényegében 60 % római katolikus, 20 % református, 15 % evangélikus és 5 % egyéb megoszlású.

Több éven át a kerület egyházügyi megbízottja voltam s e társadalmi megbízatásom idején megfigyelhettem a kerületben is jelentkező szekularizációs hatást.

A 40 év feletti korosztály gyakran veszi igénybe az egyházi szolgáltatásokat. Az egyházi szertartásokon való részvétel a jelentősebb egyházi ünnepekre korlátozódik. Becsült adatok szerint a felnőtt lakosság 5-10 %-a vesz rendszeresen részt körmeneteken és egyéb egyházi rendezvényeken. A lakosság azon része, akik rendszeres egyházi szertartásokra járnak, főleg nők. Körmeneteken a "három nemzedék"/unoka-leány-anya/ együtt vesz részt.

A helyi társadalmi környezet vázlatos bemutatásához és a vizsgálati eredmények értékeléséhez az is hozzátartozik, hogy a kerületben nem volt olyan középiskolai tanuló, aki hittanra jelentkezett a beiratkozás időszakában.

I. sz. melléklet

Szociológiai felmérőlap

Kedves Fiatal Barátunk!

Kérjük, hogy az alábbi kérdőíveket, mely kizárólagosan felmérési célokat szolgál p o n t o s a n töltsse ki. A kérdőív névtelen, célkitűzésünk nem teszi szükségessé a kitöltő személy ismeretét.

Kérjük, hogy a kérdésekre őszintén feleljen, mert az olyan válasz, amely nem egyezne meggyőződésével, zavarja a kutatás pontosságát.

Elnézést kérünk a zaklatásért és szivességét előre is köszönjük!

A mellékletben bemutatjuk hét fiatal életutját és kérjük, hogy annak gondos átolvasása után válaszoljon az alábbi kérdésekre.

/Valamennyi válasznál kérjük a kérdés előtti megfelelő betűjelet bekarikázni!/
/

I. a/ A hét fiatal élete, sorsa közül melyiket tartja olyannak, amelyiket maga is szívesen élne?

A, B, C, D, E, F, G.

b/ Melyik fiatal sorsát tartja visszataszítónak, amit elítél?

A, B, C, D, E, F, G.

II. Életcélok: Melyik kettőért legérdemesebb küzdeni? /Kérjük
válassza ki, jelölje meg a sorszámokat!/

1. Gazdag, anyagi jólét
2. Hirnév
3. Az elért állapot biztonsága és tartóssága
4. Más emberek vezetése, irányítása
5. Nagy lehetőségek a munkahelyen az előrelépésben
6. Érdekes alkotó munka öröme
7. Sok pénz
8. Sok idő pihenésre, szórakozásra
9. Családi boldogság
10. Szabadság a gondolkodásban és a cselekvésben
11. Továbbtanulás
12. Kellemes környezet a munkahelyen
13. Az emberek tisztelete és megbecsülése
14. Tiszta lelkiismeret
15. Olyan házastárs, akivel mindent meg lehet
beszélni
16. Saját hasznosságunk tudata
17. Változatos, izgalmas, érdekes élet
18. A közösségért való munka.

III. Milyen elveket, célkitűzéseket szokott magáévá tenni,
melyikben ismer magára? /Jelölje meg a választott véleményt!/

- a/ Nem töröm magamat, mindig volt valahogy és
ezután is lesz.
- b/ Tervezgetek, de sajnos, nem mindig van erőm
végrehajtani.

c/ Kitartóan, szívéssen végrehajtom elképzelésemet a munkában, a tanulásban, az eredmény amit elérek mindig örömmel tölt el.

d/ Tervezem életemet, tevékenységemet, de tőlem független körülmények eltérítenek terveim megvalósításától.

IV. Nézete szerint van-e valami természetfeletti erő, amittől az ember élete függ, és amely beavatkozhat az ember életébe?
/Megfelelő válaszát huzza alá! /

1. Meggyőződéseim szerint igen
2. Lehetségesnek tartom
3. Az emberiség maga irányítja sorsát, tehát nincs
4. A kérdés /nem érdekel/ közömbös számomra

V. Az eddigi tanulmányai során tudományosan ismerkedett meg a valóság egy-egy részével.
A tanultak és vallásos hit kapcsolatáról mi a véleménye?
/A megfelelő válaszát huzza alá! /

5. A kettőt nem lehet összeegyeztetni
6. A kettő nem zavarja egymást
7. A kettő jól kiegészíti egymást
8. A kérdés közömbös számomra

VI. Mi a véleménye, milyen hatással van a vallásosság az emberekre? /A megfelelő válaszát huzza alá! /

9. Jó emberekké teszi őket
10. Rossz emberekké teszi őket

11. Társadalmi aktivitásra serkenti őket
12. Közömbösség, elzárkózottá, képmutatóvá teszi őket
13. Gátolja, hogy szocialista módon éljen, dolgozzon, gondolkodjon

VII. Néhány fiatal véleménye, melyiket tartja helyesnek?

/Amelyiket helyesnek tartja, karikázza be! Csak egyet jelöljön meg! /

14. A vallás a primitív emberek lelki szükséglete, megnyugvás és nevelőerő lehet
15. A tulvilági büntetéstől való félelem visszatartja az embereket a rossz cselekedetektől
16. A tizparancsolat betartása már eleve jobbá teszi az embert
17. A hívő abban a hitben él, hogy gyónással, imával bűneit jóváteszi. A bünt, a rosszat az emberek a társadalom ellen követték el, ott kell jóvátenni
18. A vallás a mi társadalmunkban már nem törekszik a népek butítására
19. A vallási fanatizmus következtet emberi mivoltunkból

VIII. Közvetlen családi, baráti környezete hisz-e valamilyen természetfeletti erő létezésében? /Válaszát karikázza be! /

20. Igen, erősen, meggyőződéssel
21. Csak ha bajbanvannak, akkor folyamodnak hozzá, emlegetik

22. Megszokásból, mások miatt külsőleg színlelik

23. A mi családukban erről a világról van szó,
nem a tulvilágról

IX. Itélje meg a következő normákat /x-el jelölje választát! /

1/ A mai fiatalnak a munka életszükséglete

a/ Igen
.....

b/ Nem
.....

2/ A fiatal elsősorban tanuljon, sportoljon,
szórakozzon az nemesíti; a munkára, az
életre ráér gondolni később is

a/ Igen
.....

b/ Nem
.....

3/ Ki-ki annyi megbecsülést kívánhat,
amennyit munkája után megérdemel

a/ Igen
.....

b/ Nem
.....

4/ Előtttem annak van nagyobb becsülete,
aki jobban él, nem aki többet dolgozik

a/ Igen
.....

b/ Nem
.....

5/ A munka nemcsak életszükséglet, hanem
a legörömtelibb emberi tevékenység is

a/ Igen
.....

b/ Nem
.....

6/ Ha dolgozunk, mindenki saját érdekét tartsa
elsősorban maga előtt, és azt valósítsa meg

a/ Igen

b/ Nem

7/ Munkája mellett minden embernek anyagi
ellenszolgáltatás nélkül is kell a társada-
lom célkitűzéseieiért dolgozni

a/ Igen

b/ Nem

8/ A társadalmi munka elcsépeit szólam, csak
fizetésért vagyok hajlandó dolgozni

a/ Igen

b/ Nem

A szociológiai felmérőlap melléklete

Kedves Fiatal Barátunk!

Íme, egész röviden a kérdőív I. részében említett hét fiatal élete, sorsa:

A. Péter-Edit:

Iskolái befejezése után a minisztériumba került. Referensből hamar lett osztályvezető, ma 35 éves. /Könnyen miniszterhelyettes is lehet/. Jelenleg 40 beosztottja van, több vállalat irányítása tartozik hozzá. A magas pozíció magas jövedelmet is biztosít.

B. Mária-János:

Munkája nehéz, előrejutási lehetősége, dicsőségszerzésre nem sok lehetősége van, de ezekért kárpótolja a szakmája révén szerezhető jelentős jövedelem. Autója van, most vikendházat épít, családjával igen jól él. Társadalmi munkát nem vállal, csak olyan munkát, amit jól megfizetnek.

C. Károly-Eva:

Pártmunkás, jövedelme kellő beosztással jó megélhetést biztosít és nyugodt családi környezetet. Nagyon sok emberi problémával kerül szembe, amelyeken mindig a társadalmi igazságosság szerint igyekszik segíteni. Sok kényes ügyben nem tud igazat adni a hozzáfordulóknak, ezért ezek ellenségeivé váltak. Elfoglaltsága nagy, szerteágazó, se

éjjele, se nappala. Szívvel-lélekkel végzi munkáját. Több megbecsülést vár az élettől. Két gyermeke van, sajnos nem sokat tud velük foglalkozni, még szüleit is alig látogatja.

D. Lilla-Miklós:

Fiatal kora ellenére már híres akar lenni, újság-cikkben szerepelt a neve. Azt beszéli, hogy doktori értekezésen dolgozik. Nem sokat keres, tudását továbbra is növelni igyekszik és még több elismerést vár munkájáért. Családalapításra nem törekszik, mert ez akadályozná előmenetelében és tanulmányaiban, ezért csak később házasodik. Barátai nincsenek, társadalmi életet nem él, de erre nem is tart különösebben igényt. Magához méltó barátot, társaságot keres, de nem nagyon talál.

E. Zoltán-Irén:

Divatos szakmája van /autószerelő, fodrász/. Ha dolgozik, igen sokat keres mellékesen is, de a könnyen jött pénz, könnyen is megy barátnőivel, barátaival rendezett, sokszor esztelen szórakozásokon. Kineveti családostól iskolatársait és nő /férfi/ ügyeiről beszél nekik. Munkahelyét elég sűrűn változtatja, de ha nincs állandó munkahelye, akkor se esik kétségbe, maszekoknál 4-5 hónapig is "bedolgozik". Néha úgy érzi, nincs miért élnie. Semmittevés, esetleg társaság, szórakozás, ezt érzi "életritmusának".

F. Margit-Pál:

Olyan munkája van, amit még iskolában választott. Szülei jómódu emberek voltak. Az örökség jó megélhetést tesz lehetővé családjá /felesége és 3 gyermeke/ számára. Lakásuk jól berendezett, bár nem nagy. Felesége nem dolgozik, többet ér nekik, ha gyermekeinek jó nevelést ad és mindig tiszta lakás és vidám feleség várja. Vannak barátai, élete "kiegyensúlyozott". A társadalom ügyével nem nagyon foglalkozik, azt vallja, hogy mindenki végezze el kötelességét és akkor nem kell a társadalom ügyével törődni.

G. Tamás-Anna:

Szakmunkás, majd esti technikumot végzett. Munkáját szereti állandóan valami újításon törni fejét munkatársaival, akik jó barátai is. Kevés nyugdíjból élő szüleit is segíti. Termelési felelős a pártszervezetben, társadalmi munkája nagyon hozzájárult. Érti és környezetében is igyekszik megértetni, hogy áldozatvállalással, szorgalmas munkával építhetjük csak széppé társadalmunkat, egyéni életünket. Munkájáért, az igazságtalanságok elleni harcok fellépéséért, segítő tetteiért az emberektől megbecsülést kap. Az emberek megbecsülése, kiegyensúlyozott családi élete többet ér neki, mint a hírnév, vagy a nagy jövedelem.

Néhány gondolat a felmérés módszeréről

A bevezetőben már utaltam arra, hogy nehézséget okozott annak eldöntése, hogy milyen típusu, jellegű kérdéseket alkalmazzak. A nyílt kérdés megoldást azért nem választottam, mert ezáltal a kontroll lehetőségeit lényegesen leszűkítettem volna. Nyílt típusu kérdésre adott igen eltérő válaszok nehezítették volna az "ugyanazt-ugyanugy" mérés biztosítását.

Zárt kérdéseket azért alkalmaztam, mert ezek értékorientációt, skáláhatóságot, valamint többszöri azonos módon történő ellenőrzési lehetőséget ez a kérdéstípus biztosította.

A zárt kérdések megfogalmazásánál újabb probléma jelentkezett: direkt - egyszerű eldöntő - válasz-alternatívák legyenek-e, vagy attitűd válasz-sorok. Végül a vegyesen előforduló válasz-lehetőségek és attitűd-alternatívák mellett döntöttem.

A felmérő lapon - kérdőíven - minden kérdéscsoportban kontroll és kizáró jellegű válasz-lehetőséget szerepeltettem. Az ellentmondóan kitöltött kérdőíveket nem használtam fel, ezen értékelhetetlen tanulói kérdőívek száma nem volt jelentős 1,8 %.

Az összehasonlító vizsgálatokat egy viszonylag "könnyű" tanítási nap utolsó órájában végeztük. Ez 1968. és 1973. márciusának olyan napja volt, amikor a kérdéses osztályokban nem volt dolgozatírás, tantárgyi felmérés, iskolanap, egyszóval "csendes nap" volt.

A pedagógiai felmérés az alábbi felmérőlappal történt. Lásd I. sz. mellékletet. /A kérdőív szándékosan készült, különböző jelölésmóddal./

Az I. sz. mellékletben található felmérő lapon először 7 esettanulmányt bocsátottam a tanulók rendelkezésére. Ezek az esettanulmányok, lényegében a második /II/ kérdés-csoportban szereplő nyílt fogalmak burkolt formáit tartalmazták. /Minden esettanulmány a kérdőív II. részében található életcél-variánsok közül 5-5 fogalmat. Az esettanulmányok végén található számok, a II. részben előforduló életcél-variánsok sorszámát jelentik./

A kérdőív II. részében konkrét formában alkalmaztam az esettanulmányokban elrejtett életcél-alternatívákat. Azért, hogy ne pontosan ugyanazok a fogalmi jegyek forduljanak elő, bővítettem a variánsok számát oly módon, hogy több semleges elemet is beiktattam. Így állt össze 18 válaszlehetőség. /Lásd I.sz. melléklet II. részét./

A kérdőív III. részében az emberi cselekvés motivációját, az akarat megnyilvánulását kívántam felmérni. A III. részben felkinált alternatívák elsősorban az I. ill. a II. rész tartalmi összefüggéseit foglalták össze, pszichológiai aspektusból. Ellenőrző céllal állítottam össze a választható attitűdöket. Azt szándékoztam megvizsgálni, hogy az esettanulmányokban és a konkrét életcél-variánsokban szereplő fogalmak és összefüggések, hogyan jelentkeznek az akarat és a cselekvés dimenziójában.

A kérdőív IV. részétől a VIII. részéig egyenként és összességében is skálázható vallásos, vagy azt elutasító attitűdöket tartalmazott. E kérdések, választási lehetőségek megfogalmazásánál főleg ismeretelméleti, valláselméleti, valláskritikai és világnézeti összefüggéseket próbáltam összeállítani.

A kérdőív IX. részében, a 14-18 éves középiskolás fiatal életvitelét, alapvető erkölcsi-szociális beállítódását igyekeztem vizsgálni. A válaszlehetőségek tartalmaként azt kívántam megfogalmazni, - mintegy az eddigiek szintéziseként - hogy vizsgálataim végső következtetéseit skálázhatóbb érték-ítéletekhez, kvantifikálhatóbb mutatókhoz, indexekhez köthessem.

Az empirikus vizsgálataim kvantifikálása

1968-ban a pedagógiában alkalmazott méréses módszerek igen szerények voltak. Ez okozta a kvantifikálás egyik nehézségét. Mindössze néhány egyetemi, főiskolai jegyzet, OPI kiadvány foglalkozott ekkoriban a méréses pedagógiai módszerekkel. Ezek közül is kiemelkedik Ágoston-Nagy-Orosz: /51/ Méréses módszerek a pedagógiában. Ezt a segédkönyvet használtam az 1973. évi felmérések kvantifikálásánál s egyben az 1968. évi mérés adatainak korrekcióját is e könyv alapján végeztem el.

A kvantifikálási technikát és módszert lényegében 1968-ban matematikai statisztikára építettem. A szociológia hazai nevelés-aspektusu tanulmányai csak szórványosan for-

dultak elő. Cseh-Szombathy László-Ferge Zsuzsa /47/,
Szelényi Iván /48/, A. Zdravomiszlov /49/, Ferge Zs.-Háber J.
/50/.

E kis kitérővel, érzékeltetni igyekeztem, hogy a hazai szociológiai kutatások - a nevelésszociológiáé különösen - módszertanilag, technikailag nagyon szerények voltak.

Tehát az 1968. évi adatok feldolgozásánál - mérés-
methodikai szempontból - csak nagyon kevés kézikönyvre támasz-
kodhattam. Erről az időszakról találóan írja egy mérés-meto-
dikai-szakember könyve bevezetőjében: "Nem a mi feladatunk
annak elemzése, hogy az elmúlt évtizedekben e téren miért
nem használták fel kellően a nemzetközi eredményeket". /52/

Az általam mért és egyszerűen rendezett adatok bir-
tokában mindössze arra vállalkozhattam, hogy a vizsgált jelen-
séget számszerűen jellemezhetővé, összehasonlíthatóvá tegyem.
Azaz a mérés klasszikus jelentését igyekeztem megvalósítani,
miszerint: a mérés az összehasonlítás.

Az összehasonlítási lehetőség kritériumai mellett nominális
és ordinális skálázhatóságra törekedtem.

A kérdőív kérdéseinek megfogalmazásánál arra is
igyekeztem tekintettel lenni, hogy a tanulói válaszadások
alkalmasak legyenek a szórás, a korreláció és a szignifikancia-
számítás elvégzésére. A válaszok szélsőséges értékeit kis
számuk és ellentmondásosságuk miatt számításaim végzésekor
nem vettem figyelembe. Matematikai középátlag, esetenként

medián segítségével állapítottam meg szerény, összegező értékeléseim lényegét.

A kapott és megfogalmazott értéktételek tartalmi és formai jegyeinek kiválogatásánál mindig mértéktartásra törekedtem.

A kutatásban résztvett munkatársaimat mindig arra kértem, hogy ha bármennyire is összezsengenek az adatok és azok belső összefüggései, reálisak legyenek a konzekvenciák megfogalmazásával. Bármennyire is csábítanak a felszínes, adatszerű tények ezek csak az iskolai nevelőmunka egyetlen összefüggésrendszerét reprezentálhatják.

/Az is lehet, hogy nem is a legfontosabbat!/ Csak többszörösen igazolt, a gyakorlatban konkrétan megnyilvánuló összefüggéseket rögzíthetünk.

Vagyis a kapott adatokat nem szabad öncélúan értékelni. Ezek csak jelzések ate tekintetben, hogy az adott iskola pedagógiájának egén melyik csillag ragyog jobban, vagy világít halványabban. Nincsenek "UFÓK" a pedagógiában.

Továbbá, hogy reálisan, dialektikusan értelmezzük a felmérés adatait pl.: "Az eddigi tanulmányai során tudományosan ismerkedett meg a valóság egy-egy részével. A tanultak és a vallásos hit kapcsolatáról mi a véleménye?" /Lásd a felmérőlap 46. oldalán található problémakört!/

Ha az általunk összeállított 4 alternatíva közül bármelyiket is választja a tanuló nem biztos, hogy az interpretálás azonos, ugyanis több kételyt ébresztő kérdés vetődik

fel: Mit ért a tanuló azon, hogy: "eddigi tanulmányai"; "környezetében elhangzottak"; "olvasmányai" stb. Vajon a tanórán elhangzott ismeretrendszer? A tanórán kívüli - baráti, köri, mozgalmi stb. - foglalkozások és azok benne megmaradó interakciós hatásait? A nagybetűs tankönyvi relációkat, vagy éppen a tankönyv lábjegyzetének apróbetűs magyarázatait?

További probléma: Mit ért a kérdezett tanuló azon, hogy: "a valóság egy-egy részlete"? Vajon tudja-e mi a "valóság"?

Vagy egy másik kérdés: - de így akármelyik kérdést lehetne boncolni -: A vallásosság kérdésének vizsgálatánál azt is figyelembe kell venni, hogy a ma fiataljainak szülei a felszabadulás után nőttek fel. Volt olyan időszak amikor a direkt vallási hatások ellen, a papok ellen "léptünk fel" ma pedig helyesen azt valljuk, hogy: "a vallás tényleges megszüntetése egyértelmű az osztálytársadalom azon függőségi formáinak megszüntetésével, amelyekből a vallás születik. A probléma lényege tehát, nem a vallás megszüntetése mint önmagában való cél, hanem azoknak a viszonyoknak felszámolása, amelyek között az önmaga által megtermelt javak felhasználásától és saját személyiségének alkotó kibontakozási lehetőségétől megfosztott embernek kényszerűen vallásos lénynek kell lennie, létezésének értelmét - megtagadva saját emberi mivoltját - társadalmi, biológiai létének határain kívül kell keresnie". /53/

/Kiemelés, tőlem R.J./

Vagyis a vallás, a valláskritika, az elméleti szférából - ahol addig főleg foglalkoztak vele - a gyakorlati reális cselekvés sikjára tevődött át, amikor is ennek a cselekvésnek közvetlen tárgya már nem maga a vallás, hanem a társadalom életének közvetlen alapja.

Ugy vélem, hogy a vizsgálati példánk közül ismertetett két "kérdőív-probléma" rámutat jogos óvatosságunk realitására. El kell tehát fogadnunk - racionális meggondolásból is - régi matematikatanárunk azon intelmeit, miszerint "egy pont semmi, legalább két pont határoz meg egy egyenest". Másszóval: a hipotézis mindig igényli az elmélet és a gyakorlat integrálását.

Mindezek előrebocsátásával kísérelem meg az 1968. ill. az 1973. évi vizsgálatunk eredményeinek értékelését, értelmezését.

Szerény felmérő munkánk célja: néhány adalék szolgáltatása azok számára, akik a nehéz körülmények között végzett kutatómunkánk eredményeit, konzekvenciáit későbbi munkájukhoz felhasználni kívánják. /Számítógép nem volt, mindent manuális munkával dolgoztunk fel./

IV.

Konkrét vizsgálati eredmények és azok értékelése

Esettanulmányok /kérdőív I. része/

Feladat: a tanulóknak "igen" és "nem" válaszadással kellett hét fiatal pár sorsát választani, vagy elutasítani.

Értékelés módja: százalékos megoszlásban történt. Minden tanuló csak egy "igen", ill. "nem" választ adhatott. Következésképpen a válaszadások az 1-7. variáns között differenciálódhattak.

Az egyes esettanulmányokban rejtve előforduló életcélok, illetve motívumok

A./Esettanulmányban exponált életcél: +

anyagi jólét, hírnév, vezetőpozíció, karrier, sok pénz;

B./Esettanulmányban exponált életcél:

anyagi jólét, biztonság, sok pénz, családi boldogság, jó munkahelyi légkör, közösségért végzett munka;

C./Esettanulmányban exponált életcél:

vezetőpozíció, alkotó munka öröme, családi boldogság, jó munkahelyi légkör, közösségért végzett munka;

D./Esettanulmányban exponált életcél:

hírnév, szabadság a gondolkodásban és cselekvésben, sok pénz, az elért állapot tartóssága, változatos, érdekes élet;

E./Esettanulmányban exponált életcél:

anyagi jólét, biztonság, sok pénz, szabadság
a gondolkodásban, változatos, érdekes életvitel;

F./Esettanulmányban exponált életcél:

sok pénz, családi boldogság, sok szórakozás,
tisztá lelkiismeret, önbizalom önteltséggel;

G./Esettanulmányban exponált életcél:

a munka öröme, családi boldogság, jó munkahelyi
léghő, mások tisztelete és megbecsülése,
közösségért végzett munka.

+ A kérdőív II. részében található életcélok közül!

A C./ ill. a G./ esettanulmányban szereplő motiváló
faktorok kifejezetten pozitív beállítódást sugallnak. Az
A./, E./, F./ pedig lazább életvitelt rejtenek magukban. Az
egyes esettanulmányokban szereplő "életcél" fogalmakat, illetve
azok tartalmi jegyeit nem azonos szavakkal fejeztem ki, mint
a kérdőív II. részében található konkrét "életcél" fogalmakat.

Az esettanulmányok értékelése, évfolyamonként, %-os megosz-
lásban /1973-ban/ **

I. osztály

<u>az esettanulmány jele</u>	<u>a válaszok %-os megoszlása</u>	
	<u>"igen"</u>	<u>"nem"</u>
A./	8	-
B./	4	13
C./	5	7
D./	3	11
E./	4	45

<u>az esettanulmány jele</u>	<u>a válaszok %-os megoszlása</u>	
	<u>"igen"</u>	<u>"nem"</u>
F./	26	2
G./	10	1
Összesen:	60 %	79 %
Tanulói létszám: 102 fő		
Nem válaszolt:	40 %	21 %
++ 1968-ban csak összesített /I-IV. oszt./ értéktáblázat készült.		

A kapott eredmények szembetűnően mutatják az "igen" és "nem" válaszok szóródását. Nem mutatnak kiegészítő értéket. Ugy vélem ennek az az oka, hogy jellegzetes életkori sajátossággal találkoztunk. Ismeretes, hogy a 14-15 éves gyermek "romantikus", "lázkodó" típus.

Az esettanulmányok konkrét értékelése

A tanulók képesek már választani az adott alternatívák közül, de gondolkodásukban többnyire formális elemet találunk. Ítéleteik ingadozók, kevésbé megalapozottak. Ismeretes, hogy 11-15 éves korban a formális gondolkodás életkori jellegzetessége. Ez a gondolkodásforma hipotetikus-deduktív jellegű, másszóval, a gondolkodás iránya főleg elfogadott ítéletekre és kijelentésekre vonatkozik.

Mindezekből következik, hogy igen nagy jelentőségű ezen életkor nevelési-pedagógiai munkájának tudatos megtervezése és a helyes erkölcsi-etikai normák igényes elsajátíttatása.

Nagy kár, hogy erről a mindannapok nevelő munkájában gyakran megfélelkezünk. Sokszor találkozunk az u.n. "fegyelmező órákkal". Jóllehet a középiskolai nevelési terv egyértelműen deklarálja ennek az életkornak komplex összefüggéseit. Az általam vizsgált témával kapcsolatosan azt fogalmazza "Váljék képessé a maga és mások magatartásának helyes megítélésére, bírálatára" Középiskolai Nevelési Terv.
/54/

Röviden tehát úgy jellemezhető ez az életkor sajátossága, hogy a 14-15 éves gyermek gondolkodásában és életvitelében még nem felnőtt - mégha látenszen néha úgy is viselkedik.

II. osztály

<u>az esettanulmány jele</u>	<u>a tanulói válaszok %-os megoszlása</u>	
	<u>"igen"</u>	<u>"nem"</u>
A./	-	-
B./	7	7
C./	5	11
D./	8	19
E./	-	60
F./	38	3
G./	42	-
Összesen:	100 %	100 %
Létszám: 99 fő.		

A számadatok tanúságai szerint egyértelműen megállapítható ezen életkor sajátosságbeli változása.

A formális gondolkodáson és a saját tapasztalatokon, megfigyeléseken nyugvó ítéletek csaknem fele-fele arányban vannak jelen. Ez az életkor igen "nyugtalan" "instabil" pszichológiai keresztmetszetű. "Minden, vagy semmisen lehetséges". Nagy kár, hogy gyakorló pedagógusok csak ritkán veszik ezt figyelembe.

A fenti summázott megállapításokban hétéves általános tanulmányi felügyelői tapasztalataim megerősítését is igazolva látom. Ismerem és tudom, hogy az I. és II. osztályos középiskolai tanulók Ellenőrző Könyvei ezen életkori sajátosság nem figyelembevételére következtében "tarka". Egyszer ellenőrzési körutamon észrevettem az Ellenőrző Könyvek szokatlan cserélésének módját, okát. Sok új Ellenőrző Könyv cseréje vált szükségessé. Vajon miért? Azért, mert a régebbibe már nem fért több tanári bejegyzés!

A kicserélt Ellenőrző Könyvek tanuságai szerint "egy-egy" tanulói bizonyítványban "20-50 tanári" "észrevétel" tarkállott. Ezt furcsának találtam és több kollégát megkérdeztem ennek mi az oka, a válasz lesujtó volt: "Haszontalanok a gyerekek"! Csodálkoztam, hogy nem jutott eszébe egy kollégámnak sem a tanult fejlődéslélektani oksági összefüggés. Miért nem értelmezik tanártársaim az egyetemen tanult fejlődéslélektani ismereteiket a valóság realitásában. Miért nem értik meg, okát annak, hogy ugyanazon a napon, ugyanaz a tanuló miért kaphat dicséretet és miért kaphat "elmarasztaló beírást."

III. osztály

<u>az esettanulmány jele</u>	<u>a tanulói válaszok %-os megoszlása</u>	
	<u>"igen"</u>	<u>"nem"</u>
A./	10	-
B./	6	20
C./	43	9
D./	13	25
E./	11	40
F./	17	6
G./	-	-
Összesen:	100 %	100 %
Létszám: /N/ 98 fő		

Érdekes képet mutat az igenlések és a tiltakozások %-os megoszlása. A tanulók ítéleteiben egy kifejlődő életvitelbeli formát, típust lehet érzékelni. Egy sajátos pályaorientáció, pályaválasztási kényszerhelyzet jelentkezik. A "vagy ez, vagy az" kérdés van kibontakozóban.

Tanulságos módon a G./ esettanulmány által sugallt pozitív választás "gyanusnak" bizonyult, mert e kérdésre a tanulók nem válaszoltak, közömbösséget mutattak. Ugy értelmezem ezt a "választalanságot", hogy a tanulók saját bizonytalanságukról vallottak, mely bizonytalanság a felmérés több részében is jelentkezik, a III. osztályosok esetében korrelál.

IV. osztály

<u>az esettanulmány jele</u>	<u>a tanulói válaszok %-os megoszlása</u>	
	<u>"igen"</u>	<u>"nem"</u>
A./	9	-
B./	7	7
C./	15	2

az esettanulmány jele	a tanulói válaszok %-os megoszlása	
	"igen"	"nem"
D./	12	26
E./	4	64
F./	38	1
G./	14	-
Összesen:	100 %	100 %

Létszám: 83 fő.

Ez az életkor, úgy vélem az a szocializációs szakasz, amely I. osztálynál jelzett fejlődési sor végső kifejlődését, az igenlés és az elutasítás polarizációját reprezentálja. A tanulók válaszai arról tanuskodnak, hogy elérkeztek további életük döntő periódusához. Vagy a családi életet, vagy tovább-tanulásukat választják.

Ugy gondolom egy, vagy nem elégséges számadat ismeretében elhamarkodott lenne összegezõ értékelést adni - bár-mennyire is csábítanak ennek megtételére a vizsgálati eredmények. Az esettanulmányok választásai csak igazolják és nem magyarázzák a sok-sok éves fejlődéslélektani tételek, axiómák igazságát.

Az esettanulmányokban rejtetten alkalmazott életcél és életvitelbeli tanulói válaszok után a nyílt igenlések és tagadások problémakörének másik aspektusát, annak eredményeit kívánom bemutatni.

Konkrét életcél-variánsokkal történt vizsgálat

/A kérdőív II. része./

Feladat:

18 konkrét életcél-variáns közül lehetett az I-IV. osztályos középiskolás tanulóknak választani igennel, vagy nemmel. A vizsgálati alanyként szereplő középiskolások nem ismerhették az esettanulmányokban rejlő - e kérdéssel összefüggő - azonosságokat és különbségeket. Az volt a célom, hogy a két kérdéscsoportra adott tanulói válaszok szignifikánsak-e?

A két kérdéscsoportban rejlő azonosságok korai felismerését, és a válaszok objektivitását úgy igyekeztem elkerülni, illetve biztosítani, hogy az életcél fogalmaknak szélesebb skáláját adtam, számszerint 18-at, kétszeresét mint amennyi az esettanulmányokban szerepelt.

/A feladat eredményeit és annak konkrét formai részét a

9. ill. 9/a melléklet tartalmazza./

Az I-IV. osztályos tanulók által választott "életcélok"
összesített, súlyozott rangsorértékek változása

<u>Rangsor</u>	<u>Életcél</u> <u>1968-ban</u>	és	<u>Életcél</u> <u>1973-ban</u>
+ 96 %	1. családi boldogság		családi boldogság
	2. alkotó munka öröme		alkotó munka öröme
	3. kiegyensúlyozott élet		kiegyensúlyozott élet
	4. az emberek tisztelete		változatos, érdekes élet
	és megbecsülése		
	5. a közösségért végzett munka		szabadság a cselekvésben és gondolkodásban
	6. változatos, érdekes élet		tiszta lelkiismeret
	7. tiszta lelkiismeret		az emberek tisztelete és megbecsülése
4 %	8. a továbbtanulás		saját hasznosságunk tudata
	9. szabadság a cselekvésben és gondolkodásban		közösségért végzett munka
	10. jó munkahelyi légkör		továbbtanulás
	11. gazdagság, anyagi jólét		jó munkahelyi légkör
	12. anyagi biztonság		gazdagság, anyagi jólét
	13. saját hasznosságunk tudata		sok pénz
	14. sok pénz		biztonság
	15. hírnév		szórakozás
	16. karrier		hírnév
	17. emberek vezetése		karrier
	18. szórakozás		emberek vezetése

+ Az 1-8 rangsorszámú életcél fogalmak választása az "összes" választásnak 96 %-a.

A megkérdezett tanulók által adott igenlések és elutasítások súlyozott rangsorolási skálája a választható 18 életcél-variáns között két összefüggést is kifejez.

Az egyik: előtérbe került a kiegyensúlyozott családi élet kialakításának vágya. Feltételezésem: vagy ez adott a tanuló családi modelljében, vagy éppen ez hiányzik./Ez a vágy materiális és reális hordozókat tartalmaz./

Másik: a taszító "nemek" a választható életcélokat szinte fogalompárrá alakítják. /Hirnév, könnyű élet, szórakozás centríkusság, ill. karrier stb./ Ezek reális nevelőmunkánk hatásait sejtetik.

A gyakorisági rangsorszámok korrelálnak a kérdőív I. kérdéscsoportra adott válaszokkal. Azonban a III-IV. osztályos fiatalok ítéletei, - pontosabban választásai - valamiféle lazább töltést, a vártnál negatívabb képet rajzolnak.

Az életvitelbeli attitűdökre adott tanulói válaszok

/a kérdőív III. része/

/A felmérőlapen szereplő négy attitűd skálázottan megtalálható a 7. sz. mellékletben./

Az attitűdök sorrendjének megváltoztatásával itt is az volt a célom, hogy a tanulók ne érzékeljék a fokozatok egymásutánját - negatív azonosulásától a pozitív beállilódásig tartó sort.-

Ugyanis alapvető törekvés volt, hogy a tanulók minél objektívebben reagáljanak a kérdőíven szereplő attitűdök válaszlehetőségeire.

A négy azonosulást, beállítódást jelentő mondat valójában 4 pedagógiai fogalmat tartalmazott: a közömbösséget, az önbizalom hiányát, az akaraterő hiányát, és az akaraterő jelenlétét. /Lásd 7. sz. melléklet, a./b./c./d./

Mind az 1968. évi, mind az 1975. évi vizsgálat közel azonos eredményt hozott.

A felmérőlap III. részében található attitűdökre adott tanulói válaszok %-os megoszlása

/Részletes értékek a 7. sz. mellékletben találhatók!/

Kérdés: Itélje meg a következő erkölcsi normákat.

/Az a, b, c, c, attitűd közül csak egyet lehetett választani./

I-IV. osztály összesített igenlő
válaszai %-ban

	<u>1968-ban</u>	<u>1973-ban</u>
a./ közömbösség +	7	11
b./ önbizalom hiánya •	19	22
c./ csekély akaraterő ••	53	51
d./ kellő önbizalmat tartal- mazó akaraterő ++	21	16
Összes:	100 %	100 %
Létszám:/N/	362	382

+ a./ A közömbösségnek megfelelő kérdőíven szereplő attitűd:

"Nem töröm magamat, mindig volt valahogy és ezután is lesz"

• b./ Az önbizalom hiányát a kérdőív b. jelű kérdéséből állá-
pitottam meg: "Tervezem életemet, tevékenységemet, de
tőlem független körülmények eltérítenek terveim meg-
valósításától".

•• c./ A csekély akaraterő létét a kérdőív c./ jelű kérdéséből állapítottam meg:

"tervezgetek, de sajnos nincs erőm azt végrehajtani".

†† d./ A megfelelő önbizalom és akaraterő létét a kérdőív d./ jelű kérdésére adott igenlésből vezettem le:

"kitartóan, szívéssen végrehajtom elképzelésemet; az elért eredmény mindig örömmel tölt el".

Az eredmények értékelése

A számadatok nagyon beszédeseek, de egyben elgondolkodtatók is. Ha ugyanezt a tartalmu kérdést, attitűdöt nem ismételtém volna meg, 1973-ban, akkor azt a következtetést vontam volna le: irreális a kapott eredmény. Azonban öt év múlva, ugyanolyan mintavételben és közel azonos egyedszámu mérés eredménye is csaknem azonos, sőt negatív tendenciájú.

Az elvégzett ismételt felmérés után több tanulóval, középiskolai tanárral folytattam beszélgetést, és ez is meggyőzött arról, hogy itt nem a véletlenek ismétlődéséről van szó. Sőt ugyanezen összefüggés, érzékelését tapasztaltam a 18-19 éves katonai szolgálatot teljesítő fiatalok körében is. A fiatalok parancsnokai elmondták, hogy e korosztálynál gyakori jelenség: a kellő önbizalom és az akaraterő hiánya.

Felvetődik a kérdés: - amennyiben általánosítható az általam észlelt jelenség - vajon ilyen keveset fordítunk ilyen fontos személyiségjegyek kialakítására, fejlesztésére? No nem hiszem! Azonban a reális választ érdemes az oktató-nevelő munkánk társadalmi szféráiban, hatásrendszereiben kutatni, keresni.

Észre kell venni, hogy a "látható" és "tapasztalható" világ az egész nevelés, a közösségi emberformálás folyamatában mindig összetetten jelentkezik.

A látható és a tapasztalható világ érzékelése a felnövekvő ifjúság számára nem független az adott kor közgondolkodásától. "A társadalom szükségletei, igényei közvetlenül befolyásolják a gyermeki személyiség fejlesztését, tapasztalatszerzésének pedagógiai megszervezését, előkészítését jövőbeli társadalmi helyzetére és szerepére"...

Katona Katalin. /55/

A szerény vizsgálati eredmény arra enged következtetni, hogy az ifjúságunkkal kapcsolatos igények és elvárások mércéjét úgy emeltük meg, hogy közben megfeleltünk arról, hogy ezek a tanulók még kiskorúak és nekik is végig kell menniök a szocializáció fokozatain, ehhez pedig nagyobb nevelői türelemre, tervszerűbb pedagógiai határendszerre van szükség, mind a családban, mind az iskolában és az ifjúsági szervezetekben.

Másszóval: a személyiség sokoldalú kibontakoztatása és fejlesztése, ne csak "írott pedagógiai malaszt" legyen a gyakorlati munkában, hanem minél hamarabb oldja fel az ifjúsággal kapcsolatos várakozásaink és a tanulók pedagógiai helyzete között érzékelhető feszültségeket.

Már az általános iskolában elkezdődő versenyszerű felkészítés, később a továbbtanulás, a pályaválasztás, a felsőoktatási felvételi vizsga és sok egyéb szülői-nevelői

"elvárás" kondenzátuma sajnos ifjúságunkban igen gyakran a közömbösségben, a kisebbségi érzésben, az akaraterő gyengülésében, vagy egyéb hiányosságában csapódik le.

A középiskolás fiatalok véleményei a munkáról és
annak néhány erkölcsi összetevőiről

"Itélje meg a következő normákat"

Attitűdök a munkáról

/A konkrét kérdés és attitűd-sor /8 db/ a kérdőív IX. részében található meg, skálázott értékei pedig, a 8. sz. mellékletben! /

Feladat: A tanulóknak a munka tartalmát, jellegét és értékelését magába foglaló nyolc attitűd közül csak egyre lehetett igennel vagy nemmel válaszolniok.

E kérdéscsoport a 7. sz. mellékletben található kérdésektől két tulajdonságban tér el: A 8. sz. melléklet attitűdjei a munkát mint általános fogalmat fejezik ki; a munka mint a társadalmi és az egyéni szükséglet kielégítésének általános fogalma és általános értékhordozója.

/A kérdőíven és a 8. sz. mellékletben található sorrendi eltérések okait korábban részletesen kifejtettem./

A 8. sz. melléklet skálájával a munka többféle jelentés és értékelésbeli összefüggéseit igyekeztem lineárisan bemutatni.

A kapott eredmények értékelése

A számadatok egyértelműen tükrözik, hogy mind 1968 évi, mind az 1973 évi kvantifikált %-os értékek egybeesnek.

/1968-ban az a./ b./ c./ d./ kérdés kapott igenlést
- /73 %-tól a 89 % maximumig/ - 1973-ban ugyanez a sorrend,
de az igenlések megoszlása - 58 %-94 %-ig- terjedt./

Az anyagiasság /h. pont/ és a kevés munkával
történő "jó élés" /f.pont/ kevés igenlést kapott, értéke
1968-ban 18 %, ill. 11 %; 1973-ban 7 %, ill. 9 %, a tendencia
igen kedvező.

Az évfolyamonkénti részletezés is szoros össze-
függést, azonosságot mutat az esettanulmányok ill. az élet-
cél variánsokra adott tanulói válaszokkal.
Bár ebben a kérdéscsoportban másfajta megközelítést alkal-
maztam, mégis azonosságot találtam azzal a pedagógiai konzek-
venciával, miszerint nem az a probléma, hogy a fiataljaink
általában nem látják az egyéni- közösségi-társadalmi célokat;
nem tudják mit várnak tőlünk a szocializmus építése során.
Hanem: az adott helyzetben, annak konkrét összefüggésrend-
szerében való eligazodásban, az értelmi-érzelmi és akarati
tevékenységük megítélésében vannak a problémák.

Közhely, de igaz: egységes, tervszerű össze-
hangolt pedagógiai ráhatás gyakorlati megvalósítása szük-
séges, több, reális pozitív töltés és sikerélmény bizto-
sításával.

A középiskolások körében végzett összehasonlító vallás-
szociológiai vizsgálatok

Dolgozatom befejező részeként foglalkozom néhány vallásszociológiai vizsgálati eredménnyel, azok tapasztalataival.

A középiskoláskorú tanulók körében végzett ilyen jellegű hazai vizsgálatok, mint ahogy arra a bevezetőben is utaltam szerények.

A vallás, mint misztifikált, sajátos társadalmi tudat, és mint a gyakorlat torzulása a középiskolai tanulók körében igen sajátosan jelentkezik, melynek vizsgálata feltételez alapvető valláselméleti, valláskritikai és vallásszociológiai ismereteket. Erre a kérdésre adott tanulói válaszok értékelése különös óvatosságot igényel, ugyanis az a kérdésfelvetés, hogy: vallásosak-e a tanulók?, véleményem szerint helytelen.

A vallásnak-a tanuló viszonyában-a tradíciónak, a szülői környezetnek döntő jelentősége van. A vallás hatása főleg a tanuló érzelmi életében jelentkezik. De a gyakori vallásos "megerősítések" károsan érinthetik a személyiség megfelelő kibontakozását.

A vallásosság és annak hatásai fontos - bár az utóbbi időben elhanyagolt - része világnézeti nevelésünknek. Véleményem szerint amikor megszűnt a vallás, az egyház elleni - pontosabban a papok elleni - frontális támadás, azóta

ez a fontos kérdés perifériára került.

Sokan jelentéktelen, "lefutott"-nak tartják e témát. Pedig nem az!

A szerény vallásszociológiai vizsgálattal arra igyekeztem ráirányítani a figyelmet, hogy a világnézeti nevelésünk e területén is vannak még pedagógiai tennivalók.

A vallásszociológiai vizsgálat során alkalmazott módszertani kérdések

Az emberek vallásos beállítódásának vizsgálata bonyolult probléma, ezért indirekt, tárgyilagos kérdéseket - attitűdöket - használtam. Vallásszociológiai tárgyú részeket a kérdőív részeként, mintegy közbeiktatásként alkalmaztam. A választható alternatívákat úgy állítottam össze, hogy azok egységeiben és összességükben is fokozatokat, minősítő rendszert alkossanak. Az egy-egy résznél található attitűd-variánsok közül, csak egyet lehetett a tanulónak választani. /A kérdések és válaszok sorrendje ugyancsak eltért a mellékleteken és a kérdőíven./ /Lásd I.sz. ill. 1, 2, 3, 4, 5, 6, sz. mellékleteket./

A kapott eredményeket multivariációs szociológiai módszerrel elemeztem. /Azonos jellegű és tartalmu kérdések függő és független viszonyait vizsgáltam./

A vallásszociológiai vizsgálatok eredményei és értékelése

1. sz. melléklet: vallástörténeti ismeretekre utaló kérdések, attitűdök

A "közömbösséget" választók száma 1968-ban meg-

haladta az 50 %-ot, 1973-ban 5,7 %! Ez igen értékes eredmény! Továbbá döntő mértékben növekedett a "természetfeletti lény" létét elutasítók száma.

A két felmérés közötti időben a "lehetségesnek tartom" válaszok lényegében nem változtak, értékük 23 %, ill. 19,4 %.

A "lehetséges" és a "van" válaszok között az összefüggés nyilvánvalónak látszik. A "lehetséges" és a "van" válaszok korrelálnak a kérdőív III. részében található d./ jelű attitűd válaszok számszerű értékeivel. Ugy vélem, hogy ha a 2-3 jelzés bármelyike is csábit általánosításra, ez nem lenne megalapozott.

Bizonyos, úgy vélem csak az: hogy az a./ a b./-vel, az e./ a d./-vel azonosítható fordított arány összecsengése a vallástörténeti fogalmak pontosítását, a világnézeti nevelésünk tapintatosabb, hatékonyabb végzését igényli.

A 2. sz. mellékletben található vizsgálati eredmények mögött ismeretelméleti, tantárgypedagógiai jelenségek huzódnak.

A két szélsőséges értéket az a./ ill. d./ tartalmazza.

A b./-t a "lehetséges" ill. a c./-t pedig "közömbös" kategória kifejezésére használtam.

A "lehetséges" tanulói választás konstansnak, illetve növekvő tendenciájúnak bizonyult.

Érdekesen alakult az "összeegyeztethetetlen" kérdéssel

azonosulók száma: 50 %-nál több, - de a csökkenő tendencia csak a IV. osztályok esetében verifikálható.

Érdemes e kérdéscsoportra "odafigyelni" és ilyen jellegű tapasztalatok felhasználására nagyobb gondot fordítani. A lényegi értékek stagnálásból az is következik, hogy célszerű jobban felhasználni a tantárgyak által nyújtott, világnézeti nevelési lehetőségeket.

A 3. sz. mellékletben foglaltam össze a vallássosság emberekre gyakorolt hatásainak megnyilvánulását.

A lehetséges 5 attitűdöt úgy választottam meg, hogy az valójában csak 3 érték legyen: "jókká" "közömbössé" és "gátlóvá". /Három fokozatu skála./
A /b./ és a /d./ pontban található attitűdöt semleges, valamiféle "placebo" kérdésnek szántam.
Várhatóan ezek a "mellékes", semleges kérdések nem okoztak mérésbeli, problémákat. /Mindkét indifferens attitűdöt elenyésző mértékben választották a tanulók./

A 3. sz. mellékletben alkalmazott háromfokozatu skála értékeinek alakulása 1968-ban és 1973-ban

/I-IV. osztályok összesen/

	"jókká"	"közömbössé"	"gátlóvá"
	+	±	-
<u>1968-ban</u> { 96,8 %	14,8 %	27,5 %	54,5 %
<u>1973-ban</u> { 97,3 %	11 %	32,2 %	54,1 %
<u>N értéke:</u> 362 ill. 382			

Ha az egyes osztályok válaszainak szóródását vizsgáljuk, akkor szembetűnik a "gátlóvá" érték csökkenése, az I. ill. II. osztályokban. A közel 50 %-os érték korrelál a "közömbösség" eddigi, a dolgozat más ilyen jellegű mutatóival.

A 14,8 % ill. 11 %-os érték korrelál a felmérés hasonló jellegű és tartalmu kérdéseire adott igenlő válaszok értékeivel.

A 4. sz. melléklet a vallásról alkotott véleményeket, attitűdöket tartalmazta.

A megjelölt 6 vélemény közül, kettő feltételezi a vallás tételes dogmáinak lényegi ismeretét és elfogadását. /a./ és b./ Két kérdés pedig "lehetséges" "közömbös" értékitéletet tartalmazott. /c./ és d./ Végül két kérdés a vallás ismereteleméleti alapjainak elutasítását rögzítette. /e./ és f./

A 4. sz. melléklet eredményeinek értékelése

Szembetűnik, hogy az "elutasító" kategóriákban nem jelentkezik az eddigiek alapján várható 50 %-os érték. A választható attitűdökben a "közömbösség" egy vélemény mint aki nem mondott "nem érdekes" álláspont kapott tanulói értékelést.

A vélemények között a d./ stagnál és mint bizonyosfokú "lelki szükséglet" jelentkezett. A c./ értékek reális vallásmegközelítésről tanuskodnak.

A számadatokkal kifejezett skálázható kategóriák - "elfogad" - "közömbös" - "elutasít" - számszerű értékei megközelítően egybeesnek a korábbi hasonló jellegű kérdések válaszaival.

Az 5. számú mellékletben szereplő attitűdök a szűkebb helyi környezet hatásait kívánta feltárni.

A négy attitűd a korábban alkalmazott kategóriákat - rendezői elvet - tartalmazta: igen, lehetséges, - közömbös, - nem.

A melléklet adatai rámutatnak eddigi megállapításaim csomópontjaira. Nevezetesen: jelentősen érvényesül a családi, baráti, hatás. Az /s./; /b./ kérdésben rejlő tartalom igenlésének mértéke kétszerese a tanulók által választottakénak.

Bizonyítható a bevezetőben tett azon megállapítás is miszerint, minél fiatalabbak a szülők, annál jobban csökken a vallás igenlése - ennek is főként a tradicionális funkciója jelentkezik.

Megnyugtató a materialista szellemű családi, baráti kör előtérbe kerülése.

Furcsa adat azonban az első osztályban figyelhető meg. Kedvezőtlenek a pozitív paraméterek. A felmérésben résztvevők összetételének birtokában ez azzal magyarázható, hogy az 1973-ban az első osztályos tanulók körében a lányok száma ugrásszerűen megnőtt. /Az összefüggés valószínűsíthető!/

A 6. számú melléklet skálázottan tartalmazza mind a 23 világnézeti attitűdre adott igenlő válaszokat

A hármas értékskála érzékelhető a 3., 13., 5., 23., "elutasító", ill. a 12, 17, 22, 18, 14, 8, közömbös, lehetséges, továbbá a 21, 2, 16, 15, 6, 9, 7, 20, 1. számú "igenlő" kérdésekkel.

A felsoroltakon kívül, de a 6. számú mellékletben megtalálható kérdés-számok "placebó" jellegűknél fogva, nem szerepeltek a skálában.

A 6. sz. mellékletben található %-os értékek
főbb összefüggései

Anélkül, hogy egzakt középértéket állapítanánk meg a világnézeti attitűdökre adott tanulói válaszok igenlésében - többször utaltam, nem vallom a pedagógiai eredményvizsgálatok többtizedes pontosságu abszolút érvényességét. Óvatos megközelítő érték szerint megállapítható, hogy: az általam vizsgált 14-18 éves középiskolásoknak - a gimnázium és a szakközépiskola, normál és szakosított tantervű osztályába járó fiatalok - több mint fele tükrözi a szocialista pedagógiai tevékenységünk eredményességét; kétötödének gondolkodása, életvitele kibontakozóban van, egytizedének világnézeti - politikai - erkölcsi arculata még sok, a szocialista pedagógia hatásaitól idegen elemet tartalmaz.

Ez a számszerű értékelő megállapítás mutatható ki az általam használt kérdőív 60 kérdésére adott tanulói

válaszok %-os megoszlásával is. Mindegyik rész és válaszlehetőség lényegében e három minősítő fokozat valamelyikét tartalmazta.

VI.

Az összehasonlító nevelésszociológiai vizsgálatom összegezése és pedagógiai konzekvenciái

A pedagógiai és metodikai konzekvenciákat a térben és időben hosszúra nyult vizsgálatok leírása és a szerzett tapasztalatok megfogalmazása után röviden az alábbiakban összegezem.

A valóság, az akarat és az öntudat emberközpontu erősítését mindjobban szolgálják világnézeti nevelésünk eszköz- és hatásrendszerei. E ketagorikus imperatívuszok pedagógiai felbontásának szükségességére igyekeztem vizsgálataim tárgyát és jellegét ráirányítani.

Az általam feltárt tények és szituációk összegezésével, a pedagógiai konzekvenciák szerény levonásával szeretnék hozzájárulni világnézeti nevelésünk hatékonyságának növeléséhez.

Középiskolai tanáraink rendelkezésére álló pedagógiai, módszertani és audio-vizuális eszköztár úgy gondolom elégséges ahhoz, hogy tanulóinkban pontosan alakuljanak ki azok a fogalmak, amelyek segítségével - vagy közvetítésével - a társadalmi jelenségek leírhatók és magyarázhatók.

A jelen ifjúságát, a felnövekvő nemzedéket egységes szocialista nevelési hatások és hatásrendszerek életszerű alkalmazásával kell tanítanunk, nevelnünk. Ennek során nem szabad megfélekedezni arról, hogy ifjúságunk jogosan keres választ emberi problémáira is. Jelentős nevelési lehetőség marad kihasználatlanul, ha az embert és környezetét, mint a pedagógia közegét - figyelmen kívül hagyjuk, vagy azt idealizált sémák és modellek ábrázolásával mutatjuk be. Köznevelés 1976. 2. számában e kérdésről Csákvári József ezt írja: "Sürgősen átgondolni és átjavítani kellene a világnézet koncepciót, nagyobb teret biztosítva az emberfölfogás problémakörének, amely természetesen erkölcsi, esztétikai és az eszménykereséssel összefüggő kérdéseket is tárgyalna". /i.m. 6. old./

Nem véletlen az 1975/76 tanévi nevelőtestületi értekezlet kötelező témája: Hogyan lehet továbbfejleszteni a tanulók világnézeti, erkölcsi és politikai neveltségi szintjét.

Azóta már lezajlottak ezek a nevelőtestületi tanácskozások.

Néhány nevelési értekezlet jegyzőkönyvét áttanulmányoztam, ezek többségében megfogalmazódott az a jogos igény: hogy növelni kell az osztályfőnökök szerepét és felkészítését; ki kell használni a tantárgyakban rejlő érzelmi nevelési lehetőségeket; tudatosabban kell összehangolni a tanórán kívüli nevelőhatásokat; erősíteni kell

a szülői ház és az iskola kapcsolatát, hogy megszűnjön a kettős nevelés. E dokumentumok azt is hangsúlyozták, hogy a felnőttek iskoláiban nagyobb gondot kell fordítani a világnézeteti nevelésre.

Világnézeteti, erkölcsi nevelés hatékonyságának megközelítése a tanulók aspektusából:

A vizsgálatom részadatai - óvatos általánosítással - igazolják, hogy a tanulók viszonylag biztos világnézeteti fogalmi rendszerben gondolkodnak. A cselekvés, a tevékenység endogén indítékai azonban szegényesek. Véleményeik, állásfoglalásaik általánosak, gyakran sok bizonytalan elemet tartalmaznak. A konkrét emberi-társadalmi szituációkban nehezen igazodnak el, találják fel magukat.

Köztudott, már Makarenko is a tanulók pedagógiai szituációját a társadalmi szituáció analógiájaként értelmezte. "A növendék mindenekelőtt a dolgozó közösség tagja, s csak aztán növendék; s neki is ez legyen a véleménye önmagáról". /59/

Ismeretes, Makarenko sajátos pedagógiai és társadalmi szituációban vonta le az idézetben lévő tanulságot. Makarenko a pedagógiai és a társadalmi szituáció közti kapcsolat felismerésének, alkalmazásának fontosságára hívta fel a figyelmet.

A társadalmi hasznosság, a munkával munkára-nevelés elvét a nyugati pedagógiai gondolkodók törekvéseiben is megtaláljuk pl: Carl Weiss, nyugatnémet szociológus azt írja a "Abriss der Pädagogischen Soziologie" / /60/ ... a megfelelő pedagógiai szituációt a munkaiskola, a munkamegosztás jellemzi. Az életszerű helyzeteket az iskolának kell megteremteni...

További következtetések

A vizsgálati anyag által feltárt összefüggések arra hívták fel a figyelmet, hogy a konkrét pedagógiai feladat megoldásakor növelni kell az alkotó jellegű munkára irányuló nevelést. A tanulók alkotó kedvének társadalmi irányultságát jobban kell kibontakoztatni, erősíteni. Konkrét helyzetekkel azt kell bizonyítani, hogy ez a társadalom és az egyén érdeke is.

Annak a mai tapasztalható ellentmondásnak a feltárása szükséges, amely az embernek a munkában történő önmegvalósítása és a gazdasági, anyagi léte között fennáll. A jelzett ellentmondás véleményem szerint könnyebben feloldható, ha az oktató-nevelő intézmény az élet minden területére tevékeny "hus-vér" embereket nevel. Az oktató-nevelő munkában nagyobb szerephez jutnak a cél és eszköz kategóriák, ezáltal tanulóinkban az alkotó kedv erősebben bontakozik ki.

A vizsgálat eredményei azt is tükrözik, hogy milyen "félemberek" a tanulóink: ismerik általában a kognitív

folyamatok tényezőit, de nem, vagy nehezen ismerik fel ezek gyakorlatban történő megnyilvánulásait. A szocialista öntudatuk nehezen lép működésbe. Mindezek a tudatba épülés lassúságát eredményezik. A megoldás egyik útját abban látom, hogy elevenebb helyi és társadalmi példákkal világítsuk meg, erősítsük a tanulóinkban kialakítandó fogalom- és összefüggésrendszert.

Ugy vélem nem szükséges annak további igazolása, hogy tanulóink mennyire nem ismerik önmagukat, helyüket és szerepüket fejlődő szocialista társadalmunkban.

A vallásszociológiai attitűdre adott válaszok konzekvenciái

A középiskolások körében végzett vizsgálatok tapasztalatai jelzést adtak, hogy nem szabad "ad acta" kezelni e kérdést. Gyakran hallani azt a választ, ha azt kérdezzük: hogyan nevelünk, politizálunk az egyház és a vallás tevékenysége, hatása ellen? az "n e m o k o z p r o b l é m á t !"

A számszerű adatok egyértelműen kifejezik, hogy van ilyen "probléma" és erre érdemes odafigyelni.

Néhány éve egyik külföldi TV stúdiója vitasorozatot indított a vallásosságról. A vitában tanárok és középiskolások vettek részt. Néhány érzékletes példa e műsorból: "Az oktatás keretében a tudományos világnézetből

indulunk ki, mintha az már egymagában tagadná a vallási tételeket most döbbenek rá, hogy milyen keveset tudunk e kérdésről".

"minap gimnazista lányom lepett meg azzal, hogy most divatos templomba járni...."

Egy gimnazista: "a tanulók nem tartják fontosnak, a tanárok számára pedig tabu a vallás. A vallásról csak néhány elcsépezt frázist hallunk és ezzel kész". /56/

Hazánkban iskolások körében alig folytak vallás-szociológiai vizsgálatok. A vallás és a vallásosság kérdésének elemzése főként valláskritikai aspektusu volt. A vizsgált jelenségek összefüggéséből következik: célszerű lenne pedagógusainknak megismerni a marxista valláselméletet és a ma vallása, egyháza viszonyának kapcsolatrendszerét.

A vallás hatásait csak elméletileg és módszertanilag jól felkészült ismeretterjesztő munkával tudjuk feltárni és befolyásolni a marxista ideológia gyakorlata számára, a világnézeti nevelésünk teljesebbé tétele érdekében.

Ami az általam megfogalmazott ellentmondásokat feloldja, megszünteti közismertek. Ugy gondolom hasznos ezt néhány gondolattal kiegészíteni.

A társadalom fejlődésében az új keletkezésének gyökerét az emberek társadalmi tevékenységében lehet megtalálni. A külső követelmények, hatások és feltételek ösztönzői az emberek fejlődésének, de nem mindig elegendői az ember önmegvalósításának.

Eredményes lehet mindig a nevelők pedagógiai együttműködése az ellentmondások legyőzésében, ha ez az együttműködés tudatos politikai meggyőződésből fakad.

Másszóval eredményesebben szüntethetők meg a pedagógiai tevékenységünk során jelentkező negatív hatások, ha biztosított a pedagógusok politikai-ideológiai mozgósítása, a jól megalapozott meggyőzések kialakítása.

Az ellentmondások és a nem kívánt jelenségek megoldásának egyik követelménye ismeretelméleti, metodikai természetű. Marx erről a követelményről azt állapítja meg: "... a sajátos tárgy sajátos logikájának megragadása fontos" /57/

"A dolgokat és jelenségeket mindig úgy kell tekinteni, ahogyan azok vannak, nem szabad azokat egy előre meghatározott sémába belekényszeríteni." /58/

Összegezve:

Jogos társadalompolitikai és pedagógiai követelmény, hogy a tanulók világnézeti, erkölcsi nevelése folyamán a teljességre kell törekedni. Ez a teljességi igény magában foglalja a jóról, az élet értelméről, a kötelességről, a becsületről alkotott nézeteket éppen úgy, mint az érzelmek és magatartásformák motivációit, amelyek, aktív, alkotó cselekvésben valósulnak meg. Ezért foglalkoztam vizsgálataim során a sokféle jelzésrendszerrel. A világnézeti, erkölcsi, etikai fejlődés kiteljesedésének egyik feltétele a társadalmi-politikai-gazdasági környezet, a társadalom szociális strukturája. A tanuló

személyiségfejlődésének szférájában ez a környezet először mint közösség jelentkezik, ezért nagy jelentőségű az egyén és a közösség összetett hatásrendszerének megismerése, megismertetése és elfogadtatása az egyén értékes tulajdonságainak kialakításában.

Dolgozatomban szándékosan foglalkoztam a negatív jelenségekkel bővebben - ez módszerbeli célom is volt. Meggyőződésem és empirikus tapasztalataim szerint azonban eredményesnek tartom a világnézeti, erkölcsi nevelésünket.

Iskolarendszerünk mindennapi gyakorlata eredményesen hozzájárul ahhoz, hogy megalapozott legyen ifjúságunk szocialista tudatformálása és felkészítése a szocializmus felépítésére.

Vizsgálati eredményeink sok azonosságot mutatnak a korábbi, mások által végzett pedagógiai eredménymérések főbb megállapításaival. Ezek jelzik a sajátos világnézeti-erkölcsi-és szociális környezetben élő tanulók szocializációs strukturáját.

Szerény munkámban feltárt jelenségek és tények úgy gondolom hasznosak lehetnek a tanulók akari-cselekvési, valamint világnézeti-politikai nevelésének szolgálatában.

T a r t a l o m

Bevezető	1
A közömbösség ok-okozati összefüggése	5
A végzett vallásszociológiai vizsgálat általános szervezési, metodikai és tartalmi kérdései	7
A felmérőlap kérdéseinek problémái	9
A kérdésekből levont tanulságok	10
Az iskolai szociológiai felmérésekről	11
A világnézeti, erkölcsi nevelés összefüggései és problémái a nevelési tervekben	12
A vallásszociológia tárgya, módszerei	19
A vallás funkciói	22
A szekularizációs folyamatok	27
A jelenlegi keresztény teológia és filozófia irányzatai	31
A vallásszociológia elterjedése a szocialista országokban	34
A marxista vallásszociológia kutatási területei	37
A nevelésszociológiai vizsgálat helyi társadalmi települési sajátosságai	41
Az alkalmazott szociológiai felmérőlap	44
A konkrét felmérés módszereiről	53
Az empirikus vizsgálat kvantifikálása	55
Vizsgálati eredmények és értékelésük	60
Az esettanulmányok és értékelése	62
Az életcél-variánsok vizsgálata és értékelése	67
Erkölcsi attitűd vizsgálatok és értékelésük	70
A középiskolások véleménye a munkáról	73

A középiskolások körében végzett összehasonlító vallásszociológiai vizsgálatok	75
A nevelésszociológiai vizsgálat összegezése, pedagógiai konzekvenciái	82
Felhasznált irodalom	90

I r o d a l o m

- /1/ Magyar Pszichológiai Szemle /1968. 3.sz. 388-403 old./
A szociális attitűd és a társadalomszemlélet pszichológiai kutatása.
/Dr. Hunyady György/
- /2/ MSZMP XI. Kongresszusa /Kossuth Könyvkiadó 1975.
Dr. Maróthy László hozzászólás/
- /3/ S. Dr. Molnár Edit-Surányi Bálint: A kérdőív-kérdések válaszlehetőség-sorrendjének véleménybefolyásoló szerepéről.
/Magyar Pszichológiai Szemle 1966. 1-2.sz. 38-50 old./
- /4/ Kulcsár Kálmán: A szociológia ágazatai /Kossuth Könyvkiadó 1975./
- /5/ Kozma Tamás: Nevelésszociológia /Főiskolai jegyzet 1975./
- /6/ Az általános iskolai tanulók tervszerű nevelésének programja /Tankönyvkiadó 1970. 22. old./
- /7/ A /6/-ban i.m. 23. old./
- /8/ A középiskolai tanulók tervszerű nevelésének programja /Tankönyvkiadó 1965. 46. old./
- /9/ Világnézetünk Alapjai IV. /Tankönyvkiadó 1974. 5. old./
- /10/ Tanárképző Főiskolák Nevelési Programja /Tankönyvkiadó 1972. 24. old./
- /11/ MSZMP XI. Kongresszusa /Kossuth Könyvkiadó 1975. 100. old./
- /12/ Az /11/ i.m. 180. old./
- /13/ Katona Katalin: Ifjúságunk problémái /Gondolat Kiadó Budapest 1967. 5. old./
- /14/ Marx-Engels: A vallásról /Kossuth Könyvkiadó 1961. 52-55 old./
- /15/ -"-
- /16/ -"-

- /17/ Marx-Engels: Válogatott Művek II. kötet /Kossuth Könyvkiadó Budapest 1961. 30. old./
- /18/ Marx: Bevezetés a hégeli jogfilozófia kritikájához /Kossuth Könyvkiadó Budapest 1961. 29-30 old./
- /19/; /20/ Marx-Engels: A vallásról /Kossuth Könyvkiadó 1961. 29-30. ill. 31. old./
- /21/ Vatikáni Zsinat /Szent István Társulat Budapest 1967. 42. old./
- /22/ Vigilia /1975. 12. sz. 831-852 old./
- /23/ Horváth Richárd: Keresztény ember a mában /Ecclesia Kiadó 1963. 172. old./
- /24/ Social Compass 1967. 1. sz. 35. old./
- /25/ Mérleg/1968 3. sz. 286 old./
- /26/ Zevada: A vallás társadalmi jellege /Kossuth Könyvkiadó Budapest 1969. 232-233 old./
- /27/ Vigilia/1975. 11. sz. 812. old./
- /28/ Balogh István: Vallás és egyház a mai Magyarországon /Kossuth Könyvkiadó 1974. 42-50. old./
- /29/ Takács Ferenc: A vallásos világnézeti harc néhány aktuális kérdése /Filozófiai Közlemények 1974. IX.sz. 87.old/
- /30/ Kónya István: Tanulmányok a Kálvinizmusról /Akadémiai Kiadó 1975. 119-120. old./
- /31/ Mérleg /1968. 2. sz. 115. old./
- /32/ Vigilia /1970. 5. sz. 334. old./
- /33/ Lukács József: Igen mondani az emberre /Magvető Kiadó 1973. 504. old./
- /34/ Erika Kadlecova: Az egyház és társadalom /Disputation Zwischen Christen und Marxisten München 1966. Martin S'töhle 235-253. old./

- /35/ Lopetkin: VII. Szociológiai Világkongresszus /Politikai Főiskolai Jegyzet 1968./
- /36/ Vigilia 1967. 1. sz. 46. old.
- /37/ Lukács József: Nemzetközi Vallásszociológiai tanácskozás Budapesten /Társadalmi Szemle 1968. 6. sz.; Világosság 1968. 6. sz./
- /38/ Jablokov: A vallásosság konkrét kutatásának tapasztalatai /Filozófiai Szemle 1967. 4. sz./
- /39/ Szilágyi Péterné: A vallás tudatmradványai az ifjúság körében /Pedagógiai Szemle 1966. 1. sz./
- /40/ Hódos Tibor: Érettségi előtt állók a vallásról /Világosság 1968. 4. sz./
- /41/ Bánlaki Pál: Vallás és gyakorlati magatartás /Világosság 1965. 12. sz./
- /42/ Daróczy Sándor: Világnézeteti nevelésünk és a vallás /Világosság 1968. 4. sz./
- /43/ Kardos László: Egyház és vallásos élet egy mai faluban /Kossuth Könyvkiadó 1969./
- /44/ A /26/-ban e.m.
- /45/ Janusz Trybusiewicz: A vallásosság szerepe az ifjúság világnézetében. Interpretációs Kísérlet. /Ifjúságszociológia Közg. és Jogi K. 1969./
- /46/ Dr. Vitéz-Pap M: Budapest /Panoráma Kiadó 1960./
- /47/ Cseh-Szombathy László-Ferge Zsuzsa: A szociológiai felvétel módszerei /Közp. Jogi Könyvkiadó 1974./
- /48/ Szelényi Iván: A szociológiai felvétel módszerei /Politikai Főiskolai Jegyzet 1970./
- /49/ A.Zdravomiszlov: A szociológiai kutatások módszertana /Kossuth Könyvkiadó 1973./

- /50/ Ferge Zs-Háber J: Az iskola szociológiai problémái
/Közg. és Jogi K. Budapest 1974./
- /51/ Ágoston-Nagy-Orosz: Mérések módszerei a pedagógiában
/Tankönyvkiadó 1971./
- /52/ -"- 5. old./
- /53/ Zdzislaw J: A marxista valláselmélet genezise
/Kossuth Könyvkiadó 1975. 398. old./
- /54/ A /8/-ban i.m. 86. old.
- /55/ Katona Katalin: Ifjúságunk problémái /Gondolat Kiadó
1967. 192-196 old./
- /56/ Ifjúsági cikkek a nemzetközi sajtóból /1972. IV. évf.
2.sz. 53-60. old. MTI/
- /57/ A /18/-ban i.m. 297 old.
- /58/ Stiehler: A dialektikus ellentmondás formái és funkciói
/Kossuth Könyvkiadó 1972. 268-287. old./
- /59/ Makarenkó Művei V. köt. /Akadémiai Kiadó 1963./
- Dobos-Juhász-Komár-Majzikné-Nagy:
Tanulók világnézeti és erkölcsi fejlődése /Tankönyvkiadó 1962./
- Ágoston Gy: Pedagógia /Tankönyvkiadó 1962., 1964./
- Bakó F: Világnézet erkölcsnevelés /Pedagógiai Kiskönyvtár 1973./
- Hajtman B: Bevezetés a matematikai statisztikába /Akadémiai
Kiadó 1964./
- Kelemen L: Az életkori sajátosságok elve a pedagógiában
/Akadémiai Kiadó 1954./

M e l l é k l e t e k

A szociológiai felmérőlap⁺ egyes részeihez

ad.	II.	rész:	9. és 9/a sz.	melléklet
ad.	III.	"	7. sz.	"
ad.	IV.	"	1. sz.	"
ad.	V.	"	2. sz.	"
ad.	VI.	"	3. sz.	"
ad.	VII.	"	4. sz.	"
ad.	VIII.	"	5. sz.	"
ad.	IV. - VIII.	rész összesítése:	6, 6/a, 6/b. sz.	melléklet
ad.	IX.	rész:	8. sz.	melléklet

+ A szociológiai felmérőlap teljes szövegezése

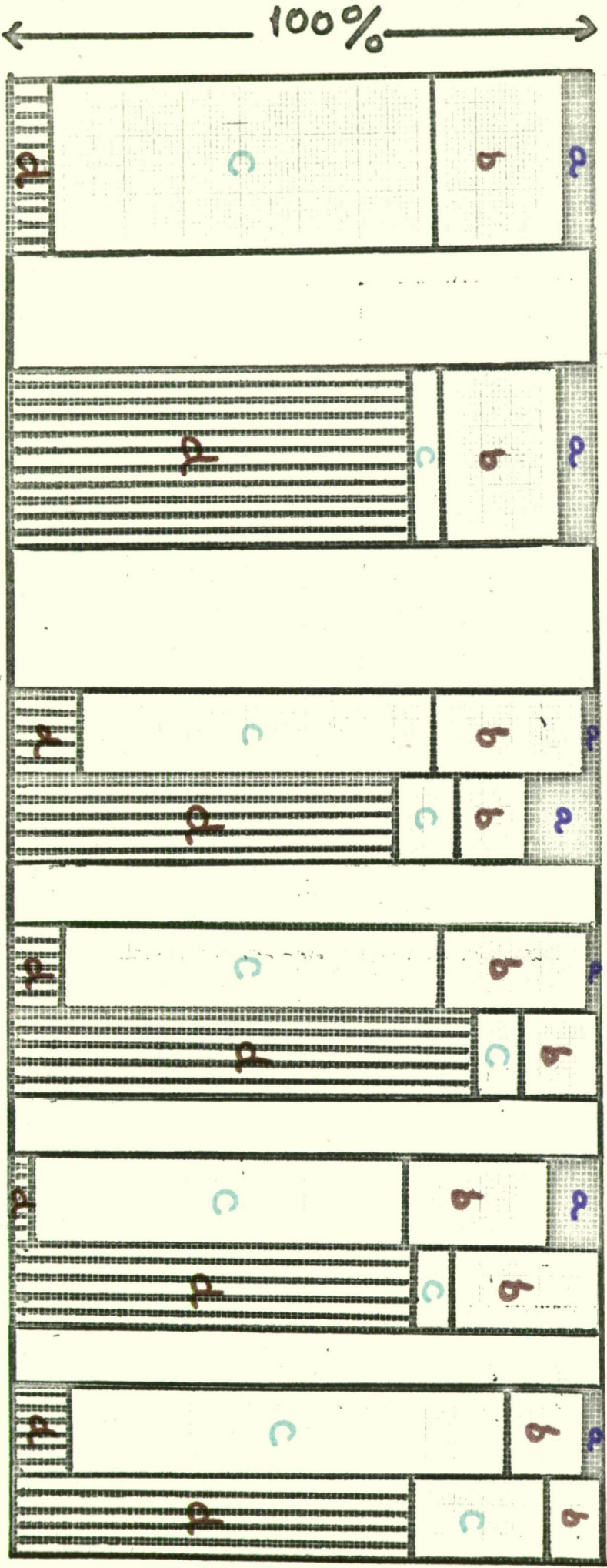
a 44-52. oldalon található.

1.számú melléklet / Igenlő tanulói válaszok %-os megoszlása/

VILÁGNÉZÉSI ATTITÜDÖK /A felmérőlap - kérdőív - IV. része, zárójelben az eredeti sorszám/

Kérdés: Nézete szerint van-e valamiféle természetfeletti erő,amitől az ember élete függ és amely beavatkozhat az ember életébe?

- a./ megyőződésem szerint i g e n /1/
- b./ lehetségesnek tartom /2/
- c./ a kérdés közböbs számomra /4/
- d./ az emberiség maga irányítja sorsát,tehát n i n c s /3/

I.-IV.évf. I.-IV.évf. I.évf. II.évf. III.évf. IV.évf.

2.számú melléklet

/Igenlő tanulói válaszok %-os megoszlása./

VILÁGNÉZETI ATTITÜDÖK /A felmérőlap - kérdőív - V. része, zárójelben az eredeti sorszám/

Kérdés: Az eddigi tanulmányai során tudományosan ismerkedett meg a valóság egy-egy részével.

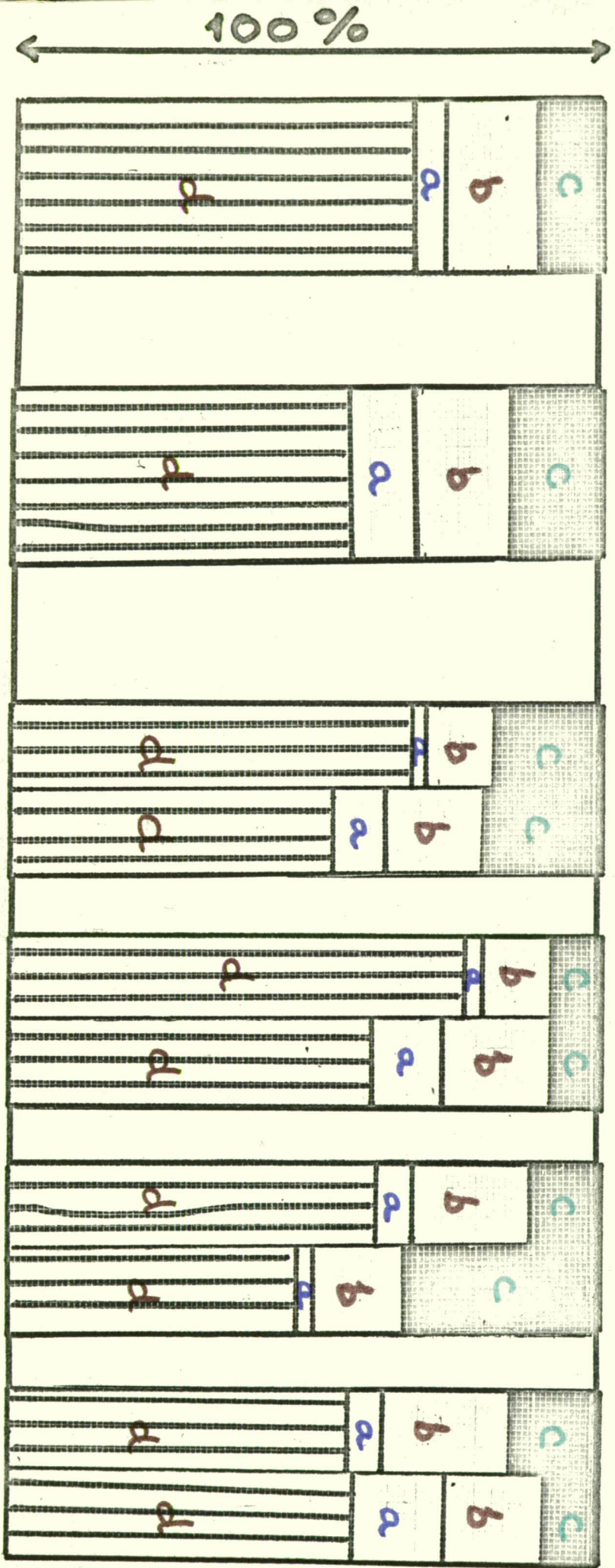
A tanultak és a vallásos hit kapcsolatáról mi a véleménye?

a./ a kettő jól kiegészíti egymást/7/

b./ a kettő nem zavarja egymást/6/

c./ a kérdés közbübs számomra/8/

d./ a kettőt nem lehet összeegyeztetni/5/

3.számú melléklet

/ Igenlő tanulói válaszok %-os megoszlása./

VILÁGNÉZETI ATTITÜDÖK / A felmérőlap - kérdőív - VI. része, zárójelben az eredeti sorszám/

Kérdés: Milyen hatással van a vallásosság az emberekre, mi erről a véleménye?

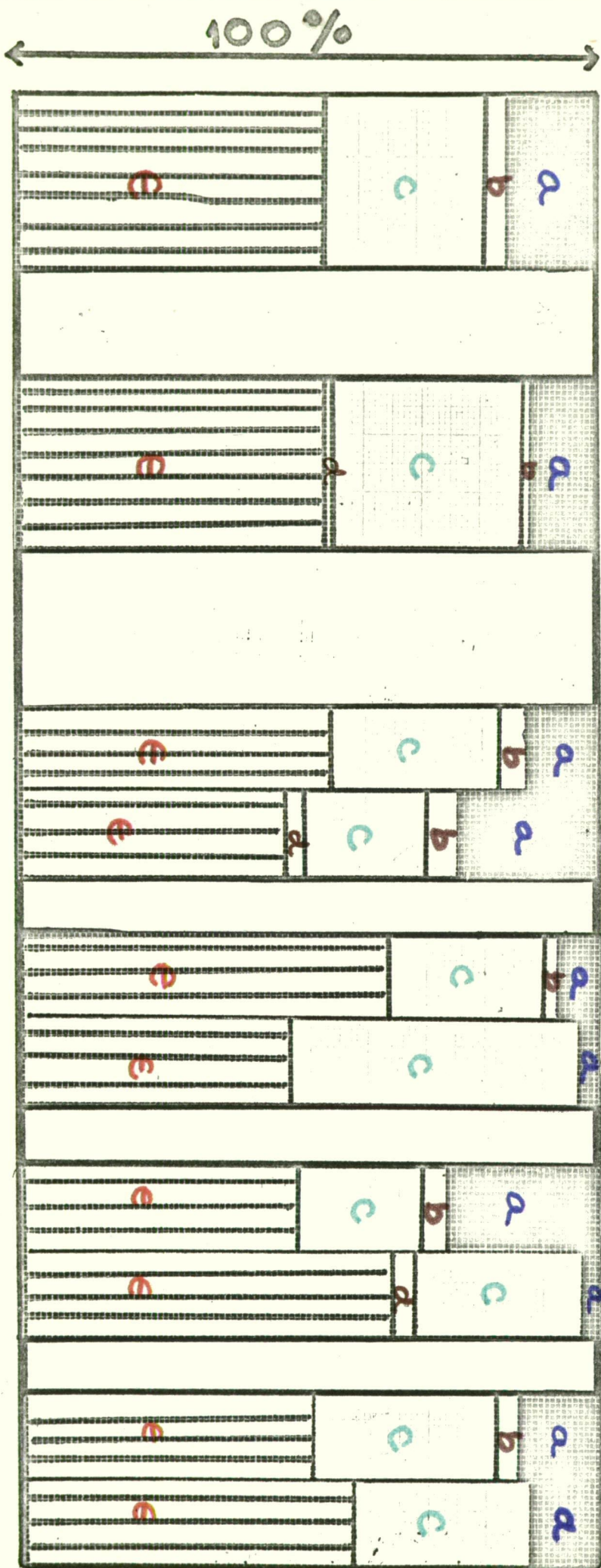
a./ jó embereké teszi őket /9/

b./ társadalmi aktivitásra serkenti őket /11/

c./ közömbössé, zárkózottá és képmutatóvá teszi őket /12/

d./ rossz embereké teszi őket /10/

e./ gátolja őket, hogy szocialista módon éljenek és dolgozzanak /13/

I.-IV. évf.

I.-IV. évf.

I. évf.

II. évf.

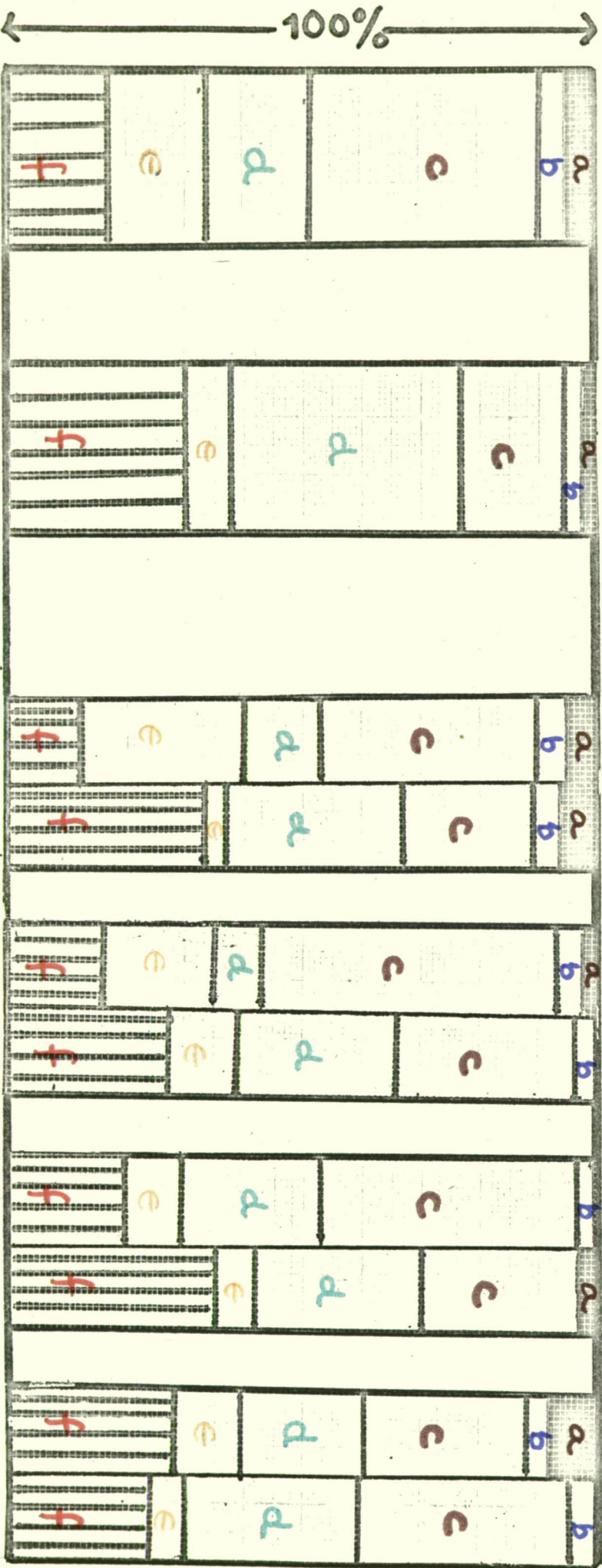
III. évf.

IV. évf.

4. számú melléklet / I. genlő tanulói válaszok %-os megoszlása./

VILÁGNEZETI ÁRTTYÜDÖK / A felmérőlap-kérdőív - VII. része, zárójelben az eredeti sorszám/
Kérdés: Néhány fiatal véleménye a vallásról, közülük melyiket tartja helyesnek?

- a./ a tizparancsolat megtartása már eleve jobbá teszi az embereket /16/
b./ a tulvilági büntetéstől való félelem visszatartja az embereket rossz cselekedeteiktől/15
c./ a vallás a mi társadalomunkban már nem törekszik a népek butítására /18/
d./ a vallás a primitív emberek lelki szükséglete, megnyugvás és nevelő erő lehet/14/
e./ a vallási fanatizmus kivetkőzöttet emberi mivoltunkból /19/
f./ a bünt, a rosszat az emberek a társadalom ellen követik el, tehát ott is kell jóvátenni /17/

I.-IV. évf.

I.-IV. évf.

I. évf.

II. évf.

III. évf.

IV. évf.

5. számú melléklet

/Igenlő tanulói válaszok %-os megoszlása./

VILÁGNÉZETI ATTITÜDÖK /A felmérőlap - kérdőív - VIII. része, zárójelben az eredeti sorszám/

Kérdés: Közvetlen családi, baráti környezete hisz-e valamilyen természeteafeletti erő létezésében?

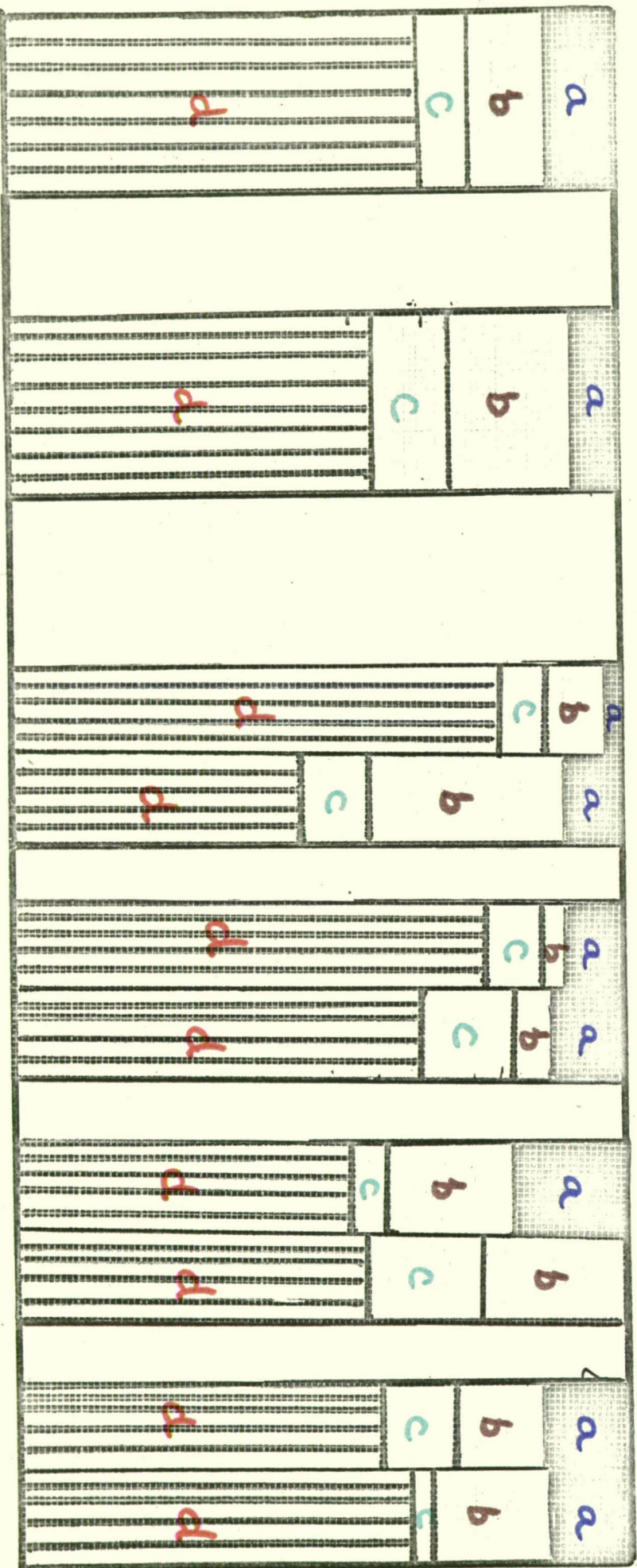
a./ Igen, meggyőződésből /20/

b./ csak ha bajban vannak /21/

c./ megszokásból, külsőleg színelik /22/

d./ a mi családjukban erről a világról van szó, nem pedig a túlvilágról /23/

← 100% →

I.-IV. évf.

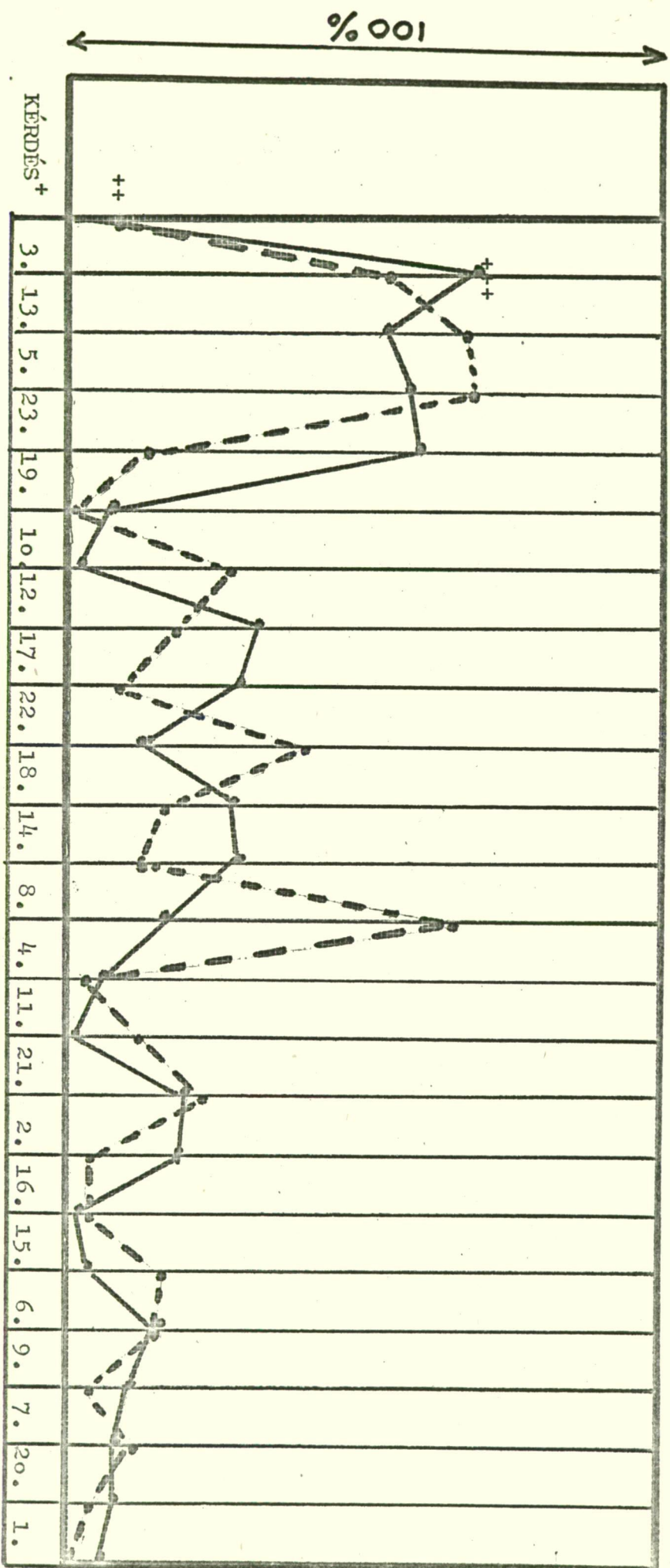
I.-IV. évf.

I. évf.

II. évf.

III. évf.

IV. évf.

SKÁLÁJA

- + A 6/a számú mellékletben feltüntetett kérdések sorszámai, %-os értékei a 6/b mellékletben
- ++ A szaggatott vonal az 1968.évi válaszok összesített értékét mutatja
- +++ A folyamatos vonal az 1973.évi válaszok összesített értékét mutatja

A felmérőlap - kérdőív - IV-VIII. részének

1. Meggyőződéseem szerint,igen kérdés - sorszámai +
2. Lehetségesnek tartom
3. Az emberiség maga irányítja sorsát,tehát nincs
4. A kérdés közömbös számomra
- 4 : Nézete szerint van-e valamiféle természetfeletti erő,amitől az ember élete függ?
5. A kettőt nem lehet összeegyeztetni
6. A kettő nem zavarja egymást
7. A kettő jól kiegészíti egymást
8. A kérdés közömbös számomra
- : A tanulmányai során tanultak és a vallásos hit kapcsolatáról mi a véleménye?
9. Jó embereké teszi őket
10. Rossz embereké teszi őket
11. Társadalmi aktivitásra serkenti őket
12. Közömbössé,zárkózottá és képmutatóvá teszi őket
13. Gátolja,hogy szocialista módon éljenek és,dolgozzanak
- 3 : Milyen hatással van a vallásosság az emberekre,mi erről a véleménye?
14. A vallás a primitív emberek lelki szükséglete,megnyugvás és nevelő erő lehet
15. A túlvilági büntetéstől való félelem visszatartja az embereket rossz cselekedeteiktől
16. A tizparancsolat megtartása már eleve jobba teszi az embereket
17. A bünt,a rosszat az emberek a társadalom ellen követik el,tehát ott is kell jóvátenni
18. A vallás a mi társadalmunkban már nem törekszik a népek butítására
19. A vallási fanatizmus kivetkőztet emberi mivoltunkból
- 19 : Néhány fiatal véleménye közül melyiket tartja helyesnek?
20. Igen,meggyőződésből
21. Csak ha bajban vannak
22. Megszokásból,külsőleg színlelik
23. A mi családukban erről a világról van szó,nem pedig a túlvilágról
- 23 : Közvetlen családi,baráti környezete hisz-e valamilyen természetfeletti erő létezésében?

6/b számú melléklet

Világnézeti attitűd kérdésekre adott igenlő
válaszok %-os megoszlása évfolyamonként

		I. évf.		II. évf.		III. évf.		IV. évf.		Összesen:	
		1968.	1973.	1968.	1973.	1968.	1973.	1968.	1973.	1968.	1973.
1.	2,7	11,3	1,7	-	8,8	-	3,4	11	4,3	5,4	
2.	26,5	13,7	26,8	15	25,4	26	13,5	23	23	19,4	
3.	11,5	65	7,5	78	1,8	68	8,1	66	7,2	69,3	
4.	59,3	10	64	7	64	6	75	-	65,5	5,7	
5.	69	56,5	78	63	63,5	48,5	59	60	67,4	57,7	
6.	11,5	15	12	19	20,5	16	21	17	16,2	16,2	
7.	2,5	9	3	11	5,5	3	6	15	4,2	9,3	
8.	17	19,5	7	7	10,5	32,5	14	8	12,2	16,8	
9.	12	24	7	3	26,5	3	14	12	14,8	11	
10.	-	3,5	-	-	-	3	-	-	-	1,4	
11.	4	4,5	2	-	4	-	3	-	3,2	1,1	
12.	29	20,5	26,5	50	22,5	29	32	31	27,5	32,2	
13.	55	47,5	64,5	47	47	65	51	57	54,5	54,1	
14.	13,5	29,5	8,5	31	24	29	21	30	16,7	29,8	
15.	5	5,1	3,5	4	2	-	4	4	3,6	3,4	
16.	5,5	6,4	2	-	1	3	8	-	4,2	2,3	
17.	11	33,1	16	27	19	35,5	28	23	18,5	29,4	
18.	36,5	22,1	50	27	44	26	28	36	39,7	27,9	
19.	28,5	3,8	20	11	10	6,5	11	7	17,3	7	
20.	3	10	9	11	19	-	14	13	11,3	8,5	
21.	10	32	4	7	20	23	14	19	12	20,4	
22.	8	11	8	15	6	19	12	3	8,5	12	
23.	79	47	79	67	55	58	60	65	68,2	59,3	
tszám	97	102	94	99	95	98	76	83	362	382	

7. számú melléklet

/Igenlő tanulói válaszok %-os megoszlása./

ÉLETVITTELBELI ATTITÜDÖK /A felméréslá - kérdőív - III. része, zárójelben az eredeti jelzés/

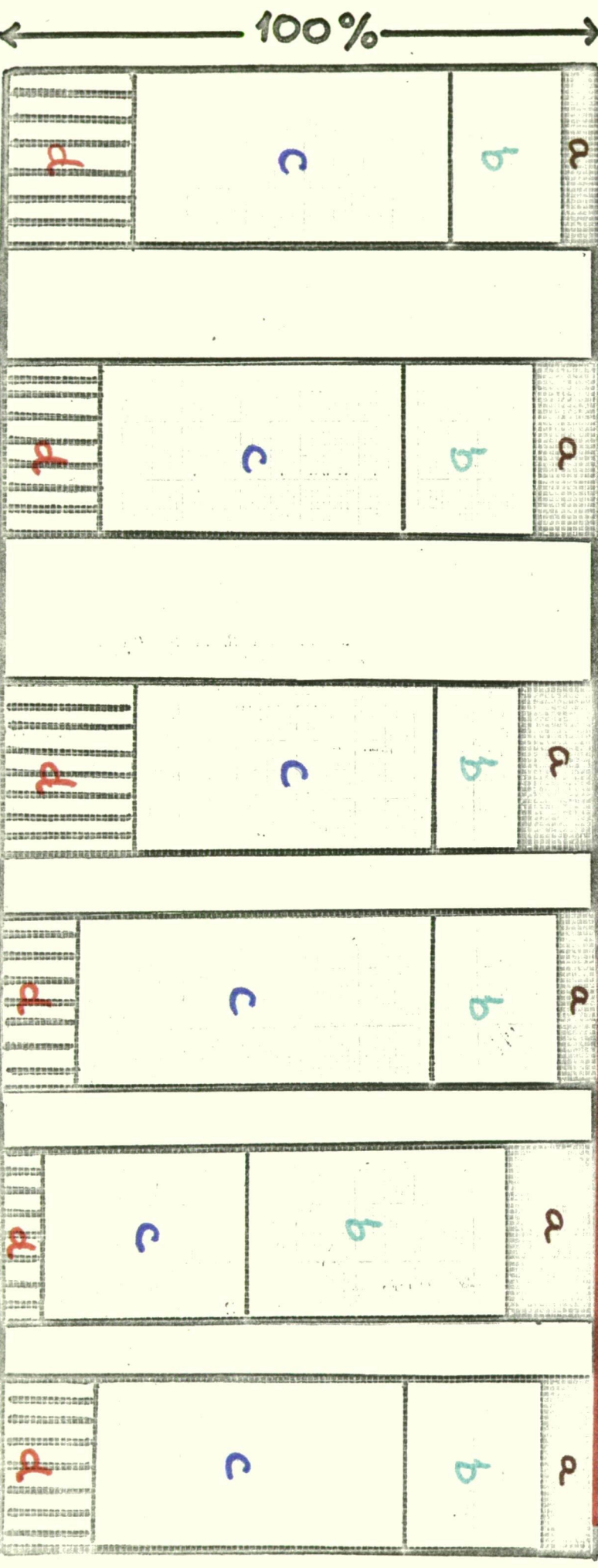
Kérdés: Itélje meg a következő erkölcsi normákat.

a./ nem töröm magamat, mindig volt valahogy és ezután is lesz /a/

b./ tervezem életemet, tevékenységemet, de tőlem független körülmények eltérítenek terveim megvalósítá-
sától /a/

c./ tervezgetek, de sajnos nincs mindig erőm azt végrehajtani /b/

d./ kitarthatóan, szívesen végrehajtom elképzeléseimet; az elért eredmény mindig örömmel tölt el /c/

8.számú melléklet

ATTITÜDÖK A MUNKÁRÓL /A felmérőlap-kérdőív-IX. része zárójelben az eredeti attitűd sorrend/

Az igenlő tanulói válaszok összesített százalékos mutatói.

- ATTITÜD: a./ " A munka nemcsak életszükséglet, hanem legörömtelibb emberi tevékenység." /5/
b./ " A mai fiatalnak a munka -tanulás- életszükséglete." /1/
c./ " A társadalom célkitűzéséért minden embernek társadalmi munkát is kell végeznie." /7/
d./ " Mindenki annyi megbecsülést kívánhat magának, mint amennyit munkája után megérdemel." /3/
e./ " Munkavégzéskor mindenki saját maga érdekét tartsa szem előtt." /6/
f./ " Előtte annak van nagyobb becsülete, aki jobban él és nem annak aki többet dolgozik." /4/
g./ " A fiatal elsősorban szórakozzon, sportoljon az életre és a munkára ráér később gondolni." /1/
h./ " A társadalmi munka elcsépeelt szólam, én csak fizatásért vagyok hajlandó dolgozni." /8/

I.-IV.évf. a./ b./ c./ d./ e./ f./ g./ h./

1968. 73 64 78 89 43 11 39 18

I.-IV.évf.

1973. 58 74 88 94 28 9 42 7

Évfolyamonként részletezve 1973.-ban:

	a./	b./	c./	d./	e./	f./	g./	h./
I.évfolyam	58	72	88	90	28	7	44	3
II.évfolyam	58	61	77	94	35	1	38	13
III.évfolyam	52	80	100	100	4	4	32	4
IV.évfolyam	65	83	87	93	44	23	56	9

9.számú melléklet

A TANULÓK ÁLTAL VÁLASZTOTT ÉLETCÉLOK GYAKORISÁGI SORRENDJE ++

RANGSORSZÁM	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
	9.	6.	10.	17.	15.	13.	11.	16.	14.	7.	2.	5.	8.	1.	18.	4.	12.	3.
+	Kérdésszám, I. évf. 1973.																	
+	Kérdésszám, II. évf. 1973.																	
	9.	15.	6.	10.	14.	17.	18.	13.	12.	16.	2.	3.	8.	11.	1.	4.	5.	7.
+	Kérdésszám, III. évf. 1973.																	
	17.	9.	6.	10.	15.	18.	16.	13.	14.	1.	3.	7.	8.	5.	12.	2.	4.	11.
+	Kérdésszám, IV. évf. 1973.																	
	9.	14.	15.	17.	6.	13.	16.	11.	10.	18.	12.	1.	3.	5.	7.	8.	4.	2.
I.-IV. évfolyam																		
ÖSSZESEN																		
+	1968-ban																	
	9.	6.	15.	13.	18.	17.	14.	11.	10.	12.	1.	3.	16.	7.	2.	5.	4.	8.
+	1973-ban																	
	9.	6.	15.	17.	10.	14.	13.	16.	18.	11.	12.	1.	7.	3.	8.	2.	5.	4.

"A TANULÓK ÁLTAL VÁLASZTOTT ÉLETCÉLOK" KÉRDÉSSZÁM JEGYZÉKE

1. GAZDASÁG, ANYAGI JÓLÉT
2. HIRNÉV
3. AZ ELÉRT ÁLLAPOT BIZTONSÁGA
4. MÁS EMBEREK VEZETÉSE, IRÁNYÍTÁSA
5. NAGY LEHETŐSÉGEK A MUNKAHELYI ELŐREJUTÁSBAN
6. ÉRDEKES, ALKOTÓ MUNKA ÖRÖME
7. SOK PÉNZ
8. SOK IDŐ A PIHENÉSRE, SZÓRAKOZÁSRA
9. CSALÁDI BOLDOGSÁG
10. SZABADSÁG A GONDOLKODÁSBAN ÉS A CSELEKVÉSBEN
11. TOVÁBBTANULÁS
12. KELLEMES MUNKAHELY
13. AZ EMBEREK TISZTELETE ÉS MEGBECSÜLÉSE
14. A TISZTA LELKIISMERET
15. KIEGYENSÜLYOZOTT ÉLET, EGYENRANGU HÁZASTÁRS
16. SAJÁT HASZNOSSÁGUNK TUDATA
17. VÁLTOZÁS, IZGALMAS ÉLET
18. A KÖZÖSSÉGÉRT VÉGZETT MUNKA

+ Rangsor gyakorisága sorrend:

AZ ÉLETCÉL rangsorszám • a választásban résztvett tanulók száma

$$/E_r \cdot N_v = \text{Rangsorgyakoriság}/$$